

1916 Maarif Teftişlerinde Mamuratülaziz Sancağı'nın İlköğretim Durumu

Mustafa GENÇOĞLU*

1916 Maarif Teftişlerinde Mamuratülaziz Sancağı'nın İlköğretim Durumu

The Situation of the Primary Education of the Sanjak of Mamuratulaziz in the 1916 Educational Inspections

Özet

Abstract

6 Nisan 1916-23 Haziran 1916 tarihleri arasında Mamuratülaziz Sancağı'ndaki 61 okul, Merkez Liva Mekâtib-i İbtidâiye Müfettişi tarafından denetlenmiştir. Daha sonra teftiş raporları, Mamuratülaziz Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Fonu Heyet-i Teftişîye Kataloğu'nda bulunan bu raporlar, Birinci Dünya Savaşı'nda Mamuratülaziz Sancağı'ndaki ilköğretime dair önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Bu çalışmada, teftiş raporları marifetiyle Mamuratülaziz Sancağı'nın eğitim-öğretime ilişkin verileri değerlendirilecek ve bölgedeki ilköğretimin durumu, bina, öğretmen ve eğitimin niteliği bakımlarından tespit edilmeye çalışılacaktır.

Between 6 April 1916 and 23 June 1916 sixty one schools in the Sanjak of Mamuratulaziz was inspected by the Central Liva inspector of the primary schools. Then the inspector has sent his inspection reports to the Education Directorate of the province of Mamuratülaziz. These reports in the catalogue of Heyet-i Teftişîye of the Maarif Fonu in the Prime Ministry Ottoman Archives include important informations about the primary education in the Sanjak of the Mamuratulaziz in the First World War. In this study, it will be evaluated the datas relating to the education and instruction of the Mamuratulaziz by the inspection reports and the situation of the primary education in the region will be tried to determine by the viewpoints of the building, teacher and the quality of the education.

Anahtar Kelimeler: Mamuratülaziz, Elazığ, ibtidailer, Osmanlı maarif teftişi

Key Words: Mamuratulaziz, Elazığ, Ottoman primary schools, Ottoman educational inspection

1. Giriş

Osmanlı'da bugünkü ilkokulları temsil eden sıbyan mekteplerinde, Müslüman çocuklara genel olarak Kuran-ı Kerim, tecvid ve temel dini bilgiler öğretilirdi. Her mahalle ve köyde bulunan bu mekteplerin hemen hepsi vakfa bağlıydı. Burada istidadı görülenler medreselerde öğrenimlerine devam ederlerdi. XVII. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlamasıyla, önce vakıf müessesesi sonra da ona bağlı eğitim ve öğretim sistemi çökmeye yüz tutmuş; dolayısıyla Sıbyan mektepleri de gelişen şartlara ayak uyduramamış, statik bir hal almıştı (Kodaman, 1999, s. X).

Sıbyan okullarının ıslahına yönelik ilk adım, II. Mahmud döneminde 1834 Fermanı'yla atıldıysa da başarılı olamamıştır. Modern eğitimde teftişin de ilk belgesi olarak kabul edilen 1838 Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın raporuyla ıslah meselesi, daha ciddi bir şekilde ele alınmıştır (Su, 1974, s. 2; Akyüz,

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mgencoglu68@gmail.com

2013, s. 151). Padişah tarafından da onaylanan rapor, maarifin ilk, orta ve yükseköğretim seviyelerini içeren bütüncül bir sistem olduğuna işaret ediyordu (Kodaman, 1999, s. 59). 1847 Talimatı da sıbyan mekteplerinin müfredatı, eğitim araç-gereçleri, öğretim metotlarına dair önemli yenilikler getiriyordu (Akyüz, 1994). Aslında Tanzimatçılar, vakıflara bağlı olması münasebetiyle ulemanın denetimindeki sıbyan mekteplerini, orta öğretim kurumları olarak teşkil edilen rüştiyeler için temel eğitimi verebilecek bir seviyeye yükseltmesini öngörüyorlardı. 1862'de Selim Sabit'in ülkeye taşıdığı modern eğitim-öğretim düşüncesiyle şekillenen ilköğretimde yeni metot ve uygulamalar, sıbyan mekteplerinde devreye sokulmaya çalışıldıysa da şeyhülislam ve ulemanın tepkisi karşısında ciddi adımlar atılamadı (Kodaman, 1999, s. 60). Dolayısıyla 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için 1872'den itibaren usul-i cedide uygun ibtidâi okulları açılmaya başlandı (Kodaman, 1999, s. 65). Bu okullarda ders verebilecek nitelikte öğretmenler yetiştirmek amacıyla ilki 1868'de İstanbul'da 1875'lerden itibaren taşrada Darümuallimin-i Sıbyan (ilkokul öğretmen okulu) tesis edildi (Akyüz, 2013, s. 181, 250). Özellikle II. Abdülhamid'in ilk ve orta öğretimi, yurt çapında yaygınlaştırma faaliyetine paralel olarak birçok ibtidâi açılırken sıbyan mekteplerinin de yeni usul üzere tahviline çalışıldı¹. Böylelikle Anadolu'daki okullaşma oranında bir önceki döneme kıyasla büyük bir sıçrama görüldü. Fakat ilkokuldaki ikilik tam anlamıyla giderilemedi; bir tarafta eski usul üzere ve Evkaf Nezaret'i'ne bağlı sıbyan mektepleri, diğer tarafta yeni usul üzere ve Maarif Nezaret'i'ne bağlı ibtidâiler iki ayrı mecrada yollarına devam ettiler. Bu gelişmelerle birlikte teftiş hizmetlerinin merkez ve taşra teşkilatlarında örgütlenmesi yolunda önemli adımlar atıldı. Fakat tüm çabalara rağmen bina, program, öğretmen açığı gibi eğitimin temel sorunları çözülmemişti.

II. Meşrutiyet yönetimi, ilköğretime verdiği önemi ilk defa bütçede ayırdığı payla göstermişti. Bu dönemde taşrada cehaletin önüne geçebilmek için ibtidâilerin açılmasına öncelik verilmiş, dahası Emrullah Efendi'nin (Ergün, 1982) hazırladığı Tedrisât-ı İbtidâi Kanunu, büyük tartışmalardan sonra 1913'te muvakkat (geçici) olarak yürürlüğe girmiştir. Cumhuriyet dönemi ilköğretim sisteminin temelini teşkil eden bu kanunla, ibtidâiler rüştiyelerle birleştirilmiş, öğrenim altı yıla çıkarılmıştır. Ayrıca dönemin sonuna kadar sıbyan okullarının hemen hemen tamamı ibtidâilere dönüştürülmüştür (Akyüz, 2013, s. 268, 270). Bu dönemde teftişin eğitim kalitesini arttırmadaki fonksiyonu iyice kavranmış ve art arda yayımlanan talimat ve nizamnamelerle merkez ve taşra teşkilatlanması gerçekleştirilirken müfettişlikle ilgili görev tanımları yapılmış; böylece maarifte etkin bir teftiş sistemi kurulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda 1914'e kadar üç talimat ve bir nizamname çıkarıldıktan²

¹Buna yönelik Aydın Vilayeti'ndeki uygulamalar için bkz. (Gökmen, 2006, s. 149-173).

² İlk olarak, Eylül 1325'te (Eylül/Ekim 1909) çıkan Teftişat Hakkında Talimat'ta da maarif müdürüne bağlı olan müfettişlerin görevleri belirlenmişti (BOA. MF. HTF. 1/32). Ertesi yıl taşradaki teftiş görevini düzenleyen Maârif Müdürleri ile Vilâyet Maârif Müfettişlerinin Vezâifine Müteallik Talimat ile Mekâtib-i İbtidâiye Müfettişlerinin Vezâifine Müteallik Tâlimât adlarını taşıyan iki yönerge daha yayımlandı (Su, 1974, s. 207-210; Erdem, 2009, s.69-70). Aynı yılın Temmuz ayında çıkarılan Tahsil-i İbtidâiyi İdare ve Teftiş ile Muvazzaf Olan Memur'ünün Vezâifi Hakkında Nizamname ile ibtidâilerin denetlenmesinden sorumlu memuriyetler detaylı bir şekilde açıklanıyordu (Düstur, II, s. 404-415).

sonra maarif merkez teşkilatının yeniden ele alındığı nizamnameyle Heyet-i Teftişîye Dairesi'nin kurulması planlanırken (Düstur, VI, s. 1036-1041) taşradaki teftiş hizmetlerine ilişkin üç yönerge yayımlanmıştır. Bunların ilkinde, maarif müdürlerinin teftiş görevi yer alırken ikincisinde maarif müfettişlerinin vazifeleri bildiriliyordu (Erdem, 2009, s. 77). Üçüncüsü ise ibtidâî müfettişlerinin (ilköğretim müfettişleri) görevlerini belirlemektedir. Tedrisât-ı İbtidâîye Müfettişlerinin Vezâifine Dair Tâlimatnâme başlığını taşıyan bu yönergeye göre (Su, 1974, s. 211-219) Müfettişler teftiş, tahkikat ve talim ve irşat olmak üzere başlıca üç görevle sorumluydu. Müfettiş, okul binalarını, ders araç-gereçlerini, öğrencilerin sağlık durumlarına dikkat edilip edilmediğini, kitapların ve tedrisatın ders müfredatına uygun olup olmadığını, öğretmenlerin yeterlilikleri, ahlaki durumları ve görevlerini yerine getirip getirmediğini teftiş ederdi. Bunlarda gördüğü eksiklikleri, rapor ederek bildirirdi. Müfettişin tahkikat görevlerinden birincisi, sorumlu olduğu liva (sancağı) veya kazayı köy köy dolaşarak her köyün nüfusuna göre kaç dershaneli okula ihtiyacı olacağını belirlemektir. İkincisi, tahsil yaşı gelen çocukların okula gönderilip gönderilmediğini ve bu hususta Tedrisât-ı İbtidâîye Kanunu'na uyulup uyulmadığını tetkik etmektir. Üçüncüsü, özel okulları, yönetmeliklere aykırı bir duruma rastlarsa tahkike ve teftişe tabi tutmaktır. Dördüncüsü, ibtidâî okullarına ait istatistikleri toplayıp, cetveli hazırlayarak maarif müdürüne göndermektir. Ayrıca sorumlu olduğu bölgenin nüfusu, sosyal ve iktisadi durumları hakkında bilgi edinerek yıllık raporlarında belirtmektir. Tahkikatla ilgili son görevi ise Tedrisât-ı İbtidâîye Kanunu uyarınca halka bırakılmış olan okulların masraflarının düzenli olarak tahsil edilip edilmediğini denetlemektir. Müfettişlerin talim ve irşat görevleri, girdikleri imtihan ve derslerde eksik gördükleri hususlara dair öğretmenlere bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmaktır. Müfettişler, senede dokuz ay devir ve teftiş ile sorumluydu. Her teftiş müteakip rapor hazırlayıp, yılsonunda genel bir raporu maarif müdürlüğüne gönderir, buradan da Maarif Nezaretî'ne havale edilirdi.³

1910 yılı bütçe görüşmelerinde her vilayet için uygulanması kararına koşut olarak (Ergün, 1996, s. 163) Mamuratülaziz Vilayeti'ne de bir maarif müfettişi ve her livasına (sancağa) birer mekâtib-i ibtidâîye müfettişi atanmıştı (BOA. MF. HTF. 1/32). Mamuratülaziz Vilayeti, Malatya, Dersim (Tunceli) ve Mamuratülaziz sancaklarından oluşuyordu.⁴ Mamuratülaziz Sancağı ise, aynı zamanda vilayet merkezi de olan Mezraa, Harput, Arapkir, Eğin, Keban, Pütürge kazalarından mürekkeptir.⁵ 24 Mart 1332 (6 Nisan 1916)'de Keban kazası ibtidâîlerini teftişe başlayan Merkez Livâsi Tedrisât-ı İbtidâî Müfettişi, 10 Haziran 1332 (23 Haziran 1916)'de teftişini tamamlamış, 10 Ağustos 1332/23 Ağustos 1916'da tanzim ettiği raporunu Maarif Müdürlüğü'ne takdim etmiştir. Teftişte ibtidâîlerin yanında Darülmuallimin, Darülmuallimin Tatbikat Sınıfları ve bir de ana mektebi olmak üzere toplam 61 okul denetlenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Fonu Heyet-i Teftişîye

³ Yirmi yedi sorudan mürekkep teftiş raporu örneği için bkz. (BOA MF. HTF. 1/32).

⁴ Mamuratülaziz Vilayeti'nin idari taksimatı için bkz. (M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref, 2003, s.79; İbrahim Hilmi (Tüccarzâde), 1323, s. 206-207).

⁵ Mamuratülaziz, halk arasında söylenmesi zor olduğu için Elaziz olarak söylenirdi. Cumhuriyet dönemindeki idari taksimatta sancağın ismi Elazığ olarak değiştirilmiştir. Bugün Mezraa, Elazığ ili merkez ilçesi, Arapkir ve Pütürge Malatya'nın ilçeleri, Eğin ise Erzincan'ın Kemaliye ilçesidir.

Katalogunda (BOA. MF. HTF. 4/61) 99 sayfadan oluşan bu raporlar, savaş esnasında bölgenin ilköğretim durumuna dair önemli bilgileri içermektedir.

Bu çalışmayla, teftiş raporları marifetiyle Mamuratülaziz sancağında bulunan ibtidâilerin eğitim-öğretim durumu bina, eğitim kadrosu ve tedrisatın niteliği bakımlarından ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. Binaların Durumu

Eğitim-öğretimin sağlıklı yürütülebilmesi, öncelikle tedrisata uygun okul binalarına bağlıdır. Fakat eğitim reformlarının hızlandığı Tanzimat'tan itibaren bina sıkıntısı, Osmanlı maarifinin en temel sorunlarının başında yer almıştır. İstanbul'da bile iktisadi darlık sebebiyle inşa edilemediğinden birçok okulun kendine ait düzgün binası yoktu. Genel olarak tedrisat idareten satın alma veya kiralama yoluyla okul olarak tahsis edilen konaklarda veya evlerde yapılıyordu. Bu sorun, II. Abdülhamid'in bilhassa ilköğretimi yaygınlaştırmak için okul açma ve inşası yolunda kat ettiği büyük mesafeye rağmen devam etmiştir (Ergin, 1939, I, s. 262-263; Nurdoğan s. 399-400). 1887'de genel maarif meselelerinin ele alındığı maarif komisyonunda vilayetlerde bulunan 1000'den fazla sıbyan okulunun büyük bir kısmının harap ve amaca uygun olmadığına dair taşradan gelen bilgiler değerlendirilerek bazı tedbirler önerilmiştir (Kodaman, 1999, s. 80-81). II. Meşrutiyet idaresi de eğitim sorunlarının çözülmesi ve maarifin ilerlemesi yönünde büyük bir heves ve azimle harekete geçerek ülke genelinde birçok okul açmış; fakat yine parasızlıktan bunlar için bina inşa edememiştir. Keza Balkan Harbi, Ermeni Meselesi, siyasi karışıklıklar gibi ekonomik buhranı derinleştiren felaketler, Meşrutiyet yönetimine diğer sorunlarla beraber bina meselesini de çözme fırsatını kesinlikle tanımamıştır. Tedrisatın kiralık evlerde sürdürülmesi, bir âdet haline gelerek oldukça artmış, (Ergin, 1942, IV, s. 1097) eskiyen binaların gereken tamirat ve tadilatı yapılamamıştır. Nitekim Ahmet Şerif'in müşahede ettiği Anadolu'dakiler⁶ bir yana İstanbul'da dahi eğitim-öğretime uygun olmayan, sağlıksız koşullara sahip birçok okul mevcuttu (Akyüz, 2013, s. 269). Bunun için Maarif Nezareti, 1913'te, almayı düşündüğü 600000 liralık istikrazın 300000 lirasıyla İstanbul'da 100'ü aşkın ibtidâi mektebi, geri kalan meblağla vilayetlerde okullar inşa etmeyi planlıyordu. Ancak bu istikraz yapılamamış ve dolayısıyla hedeflerle maarife ayrılan miktar arasındaki uçurum, 1914 senesi maarif bütçe görüşmelerinde ciddi tartışmalara yol açmıştır. Kısa bir müddet sonra savaşın çıkması, bu meseleyi tamamen gündemin dışına atmıştır (Ergin, 1942, IV, s.1104-1105).

Bina sorunlarını çözemese de II. Meşrutiyet idaresi, I. Dünya Savaşı'na kadar kısıtlı imkânlarıyla taşrada birçok okul açmayı başarmıştır. 1913'teki Kanunun etkisiyle mevcut 3600 okula 900 tane daha eklenmiştir (Ergün, 1996, s. 204). 1908-1914 arasında sadece Mamuratülaziz Vilayeti'nde

⁶ 1909-1914 arası Tanin Gazetesi adına Anadolu'da yapmış olduğu gezilerinde Ahmet Şerif, eğitim-öğretime dair tespit ettiği çeşitli aksaklıklarla beraber birçok okul binasının genel sağlık koşullarına elverişsiz olduğunu çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir (Ahmed Şerif, 1999).

toplam 115 ibtidâî açılmıştı (Alkan, 2000, s. 165)⁷ Sancakta ise 1913-1914 eğitim-öğretim yılında toplam 78 ibtidâî vardı (Alkan, 2000, s. 205). 1916'ya gelindiğinde okul sayısında bir değişiklik görülmemektedir. Zira teftiş raporlarına göre denetlenen 61 okuldan 58'i ibtidâîdir ki, buna öğretmensizlikten kapanmış 20 okulu da eklersek aynı sayıya ulaşırız. Diğer üç okul Darülmuallimin, Darülmuallimin Tatbikat Sınıfları ve henüz yeni açılmış olan ana mektebidir (anaokulu).⁸ Yine raporlardaki verilerden sancaktaki okulların 12'sinin Meşrutiyet döneminde inşa edildiğini, bir okul binasının satın alındığını ve beş okul binasının da inşasına başlandığı halde yarım kaldığını öğrenmekteyiz.

Mamuretülaziz Sancağı'nda teftiş edilen okul binalarının yapılış tarihleri ve fiziki durumları hakkında bilgiler verilmiştir. Buna göre Mamuretülaziz Sancağı'nda teftiş edilen 61 okuldan 30'u kendilerine ait müstakil binalara sahiptir. Bunların dışında, merkez kaza Mezraa'daki Sultani İbtidâîsi, kiralık veya emvâl-i metrûkeden bir yer bulunmadığından Darülmuallimin Tatbikat Sınıfları'na tahsis edilmiş olan eski inas (kız) mektebinde geçici olarak ikamet etmektedir. Aslında eski inas mektebinde bir ana mektebi açılmış; ancak iki ay sonra kış ayının şiddetiyle binanın bir duvarının yıkılması yüzünden okul zorunlu olarak tatil edilmiştir. Daha sonra duvar tamir edildiği halde bu sefer de yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu bina, Darülmuallimin Tatbikat Sınıfları ile Sultani İbtidâîsi'ne ayrıldığı için binasız kalan anaokulunda eğitime bir sonraki ders yılına kadar ara verilmiştir. Aynı şekilde Harput kaza merkezinde bulunan ve cami vakfı olan Zahriye erkek ibtidâîsi, şiddetli yağmur yüzünden zarar gördüğü için geçici olarak merkez erkek ibtidâîsine nakil olunmuştur. Binasız kalan bu üç okulu da hesaba katarsak tedrisat, geriye kalan 28 okulun 10 tanesinde kiralık evlerde 12'sinde emvâl-i metrûkeden tahsis olunan ev veya okullarda, kalan 6'sının üçünde camilerin alt katlarında, bir tanesi mescitte ikisi ise cami vakıflarında görülmekteydi.

Osmanlı'da inşa masrafları gibi kira bedelleri de okulun bulunduğu mahallin halkı tarafından karşılanırdı (Nurdoğan, 2005, s. 400). Mamuretülaziz Sancağı'nda da bu şekilde eğitim verilen on okuldan üçü Keban, ikisi Harput, geriye kalan beşi ise sancağın merkez kazası Mezraa'dadır. Bu okullarda tedrisatın kiralık evlerde yapılması, çeşitli sebep ve mecburiyetlere dayanmaktaydı. Bunlardan inşaları yarım kaldığı için eğitimin kiralık evlerde verildiği okullar, Keban'ın Denizli ile Karahüyük (1914), Mezraa'nın Kadıköy ve Harput'un Şuşnaz (1915) köyleri mektepleridir.⁹ Keban'ın Hüyük köyü mektebi, 1327'de (1911) açılmış; ancak müfettişe göre heyet-i ihtiyarının meseleyi bugün yarın diyerek geçiştirmesinden dolayı okul binası inşa edilmemiştir. Harput merkez kız ibtidâîsinin de kendi binası olmayıp tedrisat kiralık bir evde yürütülmekte ve emvâl-i metrûkeden uygun bir bina aranmaktadır. Mezraa'nın Sili köyü mektebi kışın şiddetinden, Kürk köyü okulu ise 1915'teki

⁷ II. Abdülhamid döneminde açılmış olan ibtidâîlerin yapılış tarihleri ve masrafları için bkz. (Taşkın, 2013, s. 1332-1333).

⁸ Osmanlı'da resmi ana mektepleri, Tedrisât-ı İbtidâîye Kânun-ı Muvakkati uyarınca 15 Mart 1915'te nizamnamesi yayımlandıktan sonra, İstanbul'da ve diğer vilayetlerde açılmaya başlanmıştır (Erdem, 2013, s. 115-116). Anaokullarına dair geniş bilgi için bkz. (Akyüz, 1996; Ergün, 1996, s. 192-193).

⁹ Raporda geçen ve Tablo I'de yer alan köylerin isimlerinin tespiti için başvurduğumuz Harita Genel Müdürlüğü (1952) ve Harita Genel Komutanlığı'na (1995) ait haritaları istifademize sunan ve bu hususta yardımlarını esirgemeyen Çankırı Karatekin Üniversitesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Murat Ataol'a teşekkürü bir borç bilirim.

depremde yıkıldığı için dersler kiralık evlerde yapılmaktadır. Aynı kazanın Kinederiç köyü okul binası eğitime uygun olmadığından, bir yıl önce açılmış olan Canuşağtahtik¹⁰ köyü mektebi için henüz bina inşasına başlanmadığından kiradadırlar. Hüyük ile Şuşnaz köylerinde kira masrafından bile tasarruf etmek için eğitim, kışın kira ile yazın ise cami sofasında sürdürülüyordu.

Osmanlı maarifi açısından savaştaki tek olumlu gelişme, emvâl-i metrûkeden bazı binaların okullara tahsis edilmesi idi. Emvâl-i metrûke, hükümet tarafından görülen lüzum üzerine buldukları yerden başka yerlere nakil olunan veya kendiliklerinden buldukları yerleri terk ederek yabancı ülkelere yahut düşman işgali altındaki yerlere kaçan gayrimüslim unsurların bıraktıkları gayrimenkul mallara denir. Bu mallar, devlete intikal ederdi. (Pakalın, 1983, s. 528-529). Bu tabir, genel olarak gayrimüslimlerin ve özellikle Ermeni Tehciri münasebetiyle Ermenilerin bıraktıkları taşınmazlarla beraber I. Dünya Savaşı'nda karşı cephede yer alan ülkelerin Osmanlı Devleti tarafından el konulan gayrimenkulleri için de kullanılmıştır. Osmanlı hükümeti, kapitülasyonları tek taraflı olarak lağvetmiş (8 Eylül 1914) (Düstur, VI, s. 1273) ve savaştığı Fransa, İngiltere ve Rusya'nın ülkede açmış oldukları okulları kapatarak maarife devretmiştir (Ergin, 1939, IV, s. 1053-1054, 1062). Kapitülasyonlarla cemaatlerin hamiliğini üstlenmiş yabancı güçler, azınlık gruplarını kendi taraflarına çekebilmek için büyük mali destekte bulunmuşlar, misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında birçok okul açmışlardır (Sezer, 1999, s.176, 177). Özellikle gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde açılan bu okullar, toplumda ayrışmayı ve düşmanlığı körüklemek suretiyle Osmanlı Devleti'nin çözülmesini hedefleyen siyasi bir amaca hizmet etmekteydi. Bu bağlamda Mamuratülaziz'deki Ermeni cemaatine yönelik Amerikalı, Fransız ve Alman misyonerlerin faaliyetleri dikkat çekicidir. Bunlar içinde en etkin olanları bölgede birçok okul açmış olan Amerikalılardır (Kocabaşoğlu, 1985, s. 496; Vahapoğlu 1992, s. 76, 77). Harput, Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin merkezi konumundaydı. Savaşla birlikte Amerikalıların birçoğu Harput'u terk etmiş, sağlık dışında bütün faaliyetleri durdurulmuş, 1917'de Amerika'nın savaşa girmesiyle bölgedeki etkinliklerine tamamen son verilmiştir (Açıkses, 2003, s. 180). Katolikler üzerinde etkinliği olan Fransızların da okulları vardı (Taşkın, 2013, s. 1350). Bu iki gruba nazaran Alman misyonerler, bölgeye XIX. yüzyılın sonlarında gelmişler; ancak onlar da diğerleri gibi Ermenileri, Osmanlı Devleti'ne karşı kullanmayı amaçlamışlardır (Kılıç, 2005, s. 106). Almanların ayaklanmalarda yetim kalan Ermeni çocukları için yetimhaneleri ile ibtidâi, rüştiye, öğretmen okulu gibi çeşitli seviyelerde 7 okul bulunmaktaydı (Kılıç, 2005, s. 105, 108). Tüm tedbirlere rağmen Cumhuriyet'e kadar yabancı okulların tam olarak denetimi sağlanamamıştır (Haydaroğlu, 1993, s. 82).

Sancakta savaş başlamadan önce Ermenilerin 97 ibtidâi okuluna 5044 öğrenci devam ediyordu (Mutlu, 1997, levha 3). 1914 nüfus sayımına göre sancakta 193820 Müslüman, 59255 Ermeni vardı (Karpas, 2010, s.282-283). Müslümanlar, Ermenilerden dört kat fazla olmalarına rağmen eğitim yönünden daha gerideydiler. Nitekim sancakta Müslümanlara ait 66 erkek, 5 kız, 7 karma

¹⁰ Bu köyün ismi, haritada Tahtıkcauşağı şeklinde geçmektedir. Bkz. Harita Genel Müdürlüğü, 1952, 1/200000 ölçekli, E12 (Elazığ) paftası.

olmak üzere toplam 78 ibtidâide 3528 erkek, 517 kız öğrenci okumaktaydı (Alkan, 2000, s.205). 1915 Tehciri ile Mamuratülaziz Vilayeti'nde Ermenilerden kalan evler ve okul binalarının bir kısmı Müslüman çocukların eğitimine tahsis edilerek (Aydoğan, 2005, s. 137), bu hususta öteden beri çekilmekte olan sıkıntı tamamen giderilemese de önemli ölçüde hafifletilmiştir. Raporlardan Mamuratülaziz Sancağı'nda biri Fransızlardan ve kalanı Ermenilerden olmak üzere toplam 12 binanın maarife tahsis edildiğini tespit ettik. Bunlardan dördü merkez kaza Mezraa'da, üçü Arapkir'de, ikisi Pütürge'de, birer adeti de diğer kazalarda bulunmaktaydı.

Mezraa'da emvâl-i metrûkeden maarife devredilenler arasında Darümuallimin de bulunmaktaydı. Savaş'ın hemen arifesinde okul, belediye tarafından Gureba Hastanesi olarak inşa ettirilen binadayken, burası askere devredildiği için Dârülharîr¹¹ adıyla isimlendirilen binaya nakledilmiştir. Öğrenci sayısına oranla her iki bina da yetersiz kaldığından okul, emvâl-i metrûkeden Fransız Abuna Mektebi'ne taşınmış ve böylece tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek mükemmel bir binaya kavuşmuştu. Ancak seferberlik sebebiyle mektep, hastane yapılmak üzere askeriye devredilince başka bir yer de bulunmadığı için Darümuallimin'de eğitime beş-altı ay ara verilmiştir. Daha sonra askeriye mahsus yeni hastane inşası tamamlanınca Abuna Mektebi, altmış liraya tamir ettirilerek Darümuallimine iade edilmiştir. Aradan iki ay geçtikten sonra hastanenin yetersiz kaldığı gerekçesiyle Abuna tekrar askeriye geri alındığından Darümuallimin emvâl-i metrûke hanelerinden mecburen dar bir haneye taşınmış¹², imtihanlar yapıldıktan hemen sonra tatil edilmiştir. Dolayısıyla sık sık bina değiştirmekten kaynaklanan zorunlu kesintiler, Darümuallimindeki tedrisata ciddi manada zarar vermiştir. Müfettiş, Abuna'nın darümuallimin için en uygun bina olduğu halde seferberliğin sonuna kadar askeriyeden geri almanın zor olduğunu bildirerek savaş bittikten sonra bu bina yeniden Darümuallimine verilirse Elaziz Vilayeti'nin Darümuallimin binası meselesinin çözüme kavuşacağını ifade etmektedir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 61). Mezraa'da emvâl-i metrûkeden Kesrik, Hoh-Ulya ve Germili köyleri ibtidâileri de faydalanmıştır. Bunlardan cami avlularında bulunan Kesrik ve Germilî'deki mektepler köhne, rutubetli ve oturulamayacak bir durumda olduğundan iki katlı üç odalı Ermeni okullarına yerleşmiştir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 72, 85). Kışın şiddetinden yıkılmış olan Hoh-Ulya mektebine ise bir ev tahsis edilmiştir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 80).

Arapkir'de maarif için emvâl-i metrûkeden alınan binaların hepsi kaza merkezindeki okullara tahsis edilmiştir. Merkez erkek ibtidâisinin taşınmış olduğu yapı, altı dersaneli kargir bir mükemmel bir bina olup geniş bir bahçeye sahipti. Merkez inas mektebi de üç dersaneli bahçesi muntazam bir okula geçmişti. Kazanın Ulupınar mahallesindeki okul, camii şerifinin altında adeta rutubet kuyusu denilebilecek bir yerde iken Şehruz Mahallesindeki emvâl-i metrûke mekteplerinden bahçesiz olmakla birlikte iki katlı, dört odalı, mükemmel bir kargir binaya taşınmıştır (BOA. MF. HTF.

¹¹ İlki 1887'de Bursa'da açılmış olan Dârülharirler, Duyun-ı Umûmiye'ye bağlı dört aylık eğitim süresinde ipekçiliği teknik bir şekilde öğretmek amacıyla kurulmuş okullardı (Ergün, 1996, s. 250). İpekböcekçiliği ve ipek üretiminde önemli bir yere sahip olan Mamuratülaziz'de de 1909'da bir Dârülharir açılmıştır. Öğretim süresi üç ay olan bu okulda eğitim, lağvedildiği 1930'a kadar sürmüştür (Sunguroğlu, 1959, s. 82; Taşkın, Güler, Namlı, Yavaş, Paker, 2010, s. 70).

¹² Bu hane, şu anda Elazığ'da şimdi Atatürk İlkokulu'nun bulunduğu yerde olan Misakoğlu'nun evidir (Taşkın v.d., 2010, s.70).

4/61, s. 28). Pütürge merkezde iki sene önce açılmış olan inas mektebi eğitime elverişsiz bir ders-haneli camii şerif vakfiyken emvâl-i metrûkeden üç dershaneli uygun bir eve taşınmıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 39). Kazanın Keferdiz nahiye merkezinde ise 1327'de (1911-12) yüz lira harcanarak iki katlı taştan dört odalı bir okul inşasına başlanmışsa da bitirilemeden kışın yıkılmış, enkazının bir kısmı çalınmış diğer bir kısmı da ödünç olarak jandarma karakoluna verilmiştir. Dolayısıyla mektep açıldığından beri eğitim kiralık evlerde sürdürülmekteydi. Bu sorun, mektebin okul olmaya oldukça müsait emvâl-i metrûkeden dört odalı taştan bir eve nakliyle çözümlenmiştir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 45).

Harput kaza merkezindeki erkek ibtidâisinin binası olmadığından çoktan beri kirada idare edilmekteyken Fransız Mektebi'ne nakledilmiş; ancak burası da askerın ikametına tahsis edildiğinden yine emvâl-i metrûkeden altı odalı bir eve geçmiştir. Şiddetli yağmurdan binasının bir kısmı yıkılan cami vakfı Zahriye İbtidâisi de mecburen ve geçici olarak buraya taşınmıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 47). Eğin kazasına bağlı Ağın nahiye merkezinde ibtidâi için emvâl-i metrûkeden alınan mektep, Kuzgeçe Mahallesi'nde¹³ yeni yaptırılmış dört derslane ile bir muallim ve bir bevvab odasından oluşan kargir, bodrum üzerine inşa edilmiş mükemmel bir okuldur (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 25). Görüldüğü gibi emvâl-i metrûkeden alınan okullar, eski binalara veya kiralık evlere nazaran eğitime uygun yerlerdi. Fakat bu hususta tek istisna, yeni açılmış olan Keban merkezdeki kız ibtidâisine tahsis edilen çürük ve harap binadır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 1).

Sancaktaki ibtidâi binalarının fiziki şartlarına gelince, okulların kargir ve taştan olan birkaçı dışında hepsi kerpiçten inşa edilmiştir. Dolayısıyla yukarıda da geçtiği üzere şiddetli yağışlarda zarar gören zayıf binalardı. Bu yapıların çoğu, raporlarda "harap", "çürük" ve "hıfzıssıhhaya mugayir" tabirleriyle ifade edilerek tedrisata elverişsiz oldukları belirtilmektedir. Sancakta rutubetli, ışısız ve hatta tabanı tahtasız okullar mevcuttur.¹⁴ Bu hususta kazalar içerisinde en kötü şartlara sahip Keban'da, merkezdekiler dahil tüm mekteplerin durumu içler acısıydı. Nitekim bu kötü koşullara dayanamayan öğretmenler ya başka yere tayin istemekte ya da görevi bırakmaktadırlar.¹⁵ Kuşkusuz bunda halkın fakirliğinin¹⁶ yanı sıra Erzincan yolu üzerindeki Keban'ın askerlerin gelip geçtiği bir hatta olmasının payı büyüktür. Nitekim askerın konaklama yeri olduğu için merkez erkek ibtidâisinde uzun müddet eğitim kesintiye uğramıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 2). Aynı yol üzerindeki Arapkir'in Aşutka köyü sakinleri de askeri sevkiyattan etkilenerek yeni bir okul binası tesis edememişler ve bu yüzden mektep olarak caminin alt katını kullanmak zorunda kalmışlardır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 35). Elbette bu, sadece Mamuratülaziz sancağına mahsus bir gelişme değildi; İstan-

¹³ Kuzgeçe, 1946'da Keban'a bağlanmış olan Ağın'ın bir mahallesi idi (Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu, 1946, s. 769).

¹⁴ Bunlar, Keban'ın Tahir ve Eymir ile Harput'un Dişidi köylerindeki okullardır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 54).

¹⁵ Keban merkez ibtidai muallimi başka bir yere tayinini isterken (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 2) Müşar nahiye merkezi olan Höyük Köyü'nde ise muallim durmayıp uzun müddet mektep kapalı kalmaktadır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 5).

¹⁶ Madencilikten elde ettiği kazançtan mahrum kaldığı için ciddi bir nüfus kaybına uğramış olan kaza adeta terk edilmiş bir şehre dönüşmüştür. Bkz. Tablo 1.

bul'da ve taşrada okulların askeri amaçlarla kullanılmasına dair birçok örnek mevcuttu (Nurdoğan, 2005, s. 259, 409).

Müfettiş, sancak genelinde denetlediği okullar içerisinde yalnız sekiz bina için "mükemmel" ibaresini kullanmaktadır. Bunların dışında bazı eksiklerine rağmen yeterli veya uygun olarak gördüğü bina sayısı ise on birdir. Diğer bir husus, birkaçı dışında okulların bahçesinin bulunmamasıdır. Hâlbuki çocukların teneffüs aralarında vakit geçirecekleri, oynayacakları ve yeni müfredata konulan jimnastik derslerinin yapılabilmesi için okulların bahçesinin olması şarttı. Ancak sancakta "mükemmel" ve "bahçeli" olan, yani tam anlamıyla eğitime uygun sadece üç bina bulunmaktaydı. Bunların da ikisi emvâl-i metrûkeden devralınan okullardı.

Müfettişin yarım kalmış veya tamir edilmesi gereken okul binalarına yönelik girişimleri ise ya parasızlık ya da ustasızlık sebepleriyle olumsuz cevaplanmıştır. Doğal olarak savaş koşulları içerisinde erkekleri askere alınmış ve geçim derdine düşmüş olan halkın mektep binalarını tamamlamak, tamir ve tadil etmek gibi işler yana okulların temel ihtiyaçlarını görececek dahi imkânları bulunmamaktaydı. Köylerdeki okul binalarının yapımı ve ihtiyaçlarının karşılanması mahalline bırakılmıştı. 1869 Maarif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi'nde sıbyan okullarının inşaat, tamir ve diğer giderleriyle muallim maaşları, mahalle veya köy sakinlerine yüklenmişti (Mahmud Cevad, 2001, s. 424). Bu uygulama, Sultan II. Abdülhamid döneminde de sürdürülmüş ve mali durumu kötü bölgelerde bu giderler karşılanmadığı için ibtidâilerin gelişmesi ve yaygınlaşmasında önemli sorunlar yaşanmıştır (Somel, 2010, s. 198). Ancak bu politikadan II. Meşrutiyet döneminde de vazgeçilmemiş, Mart 1910'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin girişimiyle okulların finansmanı yine halka yüklenerek ilgili yerlere tebliğ edilmiş, 1913 Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati'nde de teyit edilmiştir (Ergün, 1996, s. 197; Nurdoğan, 2005, s.233). Ancak fakirliğe savaşın ağır koşulları da eklenince inşası tamamlanamayan veya tamire muhtaç okul binaları, kaderlerine terk edilmiş ve gün geçtikçe tabiat şartlarının da etkisiyle yıkılmaya yüz tutmuştur. Ancak durumları müsait olduğu halde eğitime destek vermekte isteksiz olan köyler de mevcuttu.¹⁷ Bu durumun tahrip olan bölge ekonomisinin yanı sıra halkın eğitime karşı duyarsızlığıyla bağlantısı vardır. 1910'daki Erzurum teftişlerinde de görülen bu tutum (Gençoğlu, 2012), savaşların getirdiği acizlikle birleşerek daha da derinleşmiştir.

Bina meselesinde mülki idarecilerin ihmalkârlıkları da etkili olmuştur.¹⁸ "Hiç ele alınacak mektebimiz yoktur" diyen müfettiş, köylünün yüzünü senede iki kere gördüğü müfettişle bu işin halledilemeyeceğini; hâlbuki "inşallah maşallah ile geçıştirdikleri" bu sorunu, köylünün her vakit gözü-nün önünde olan kaymakam ile nahiye müdürünün çözebileceğini iddia etmektedir. Mülki amirler

¹⁷ Eğin Kaşu Köyü'ne İstanbul'dan bir hemşerileri tarafından yeni bir mektep yapmaları için gönderdiği 100 lira parayla başladıkları binanın üzerini örtmediklerinden yıkılmış ve bu parayı heba etmişlerdir.) (Ekonomik durumları iyi olduğu halde mektep inşasına yanaşmamaktadırlar. Bunlar çocuklarını Dersaadet'e çalışıp kazanmaya gönderdiklerinden okula değer vermemektedirler (BOA. MF. HTF. 4/61, s.18).

¹⁸ Örneğin eğitime hevesli olan Keban halkının üç seneden beri kız mektebi açma taleplerine ancak dört ay önce cevap verilmiştir. Keban'a iki sene önce mektep binasının yeniden inşası için tahsisat verildiği halde kaymakamların ihmali yüzünden yapılmamıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s.2).

ise bu hususa kayıtsız kaldıklarından müfettiş, bu meselenin kanunla aşılabileceğini düşünmektedir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 99).

3. Öğretmen Kadrosu ve Eğitim-Öğretimin Niteliği

Osmanlı Devleti'nde öğretmen sıkıntısı öteden beri yaşanan en önemli eğitim sorunlarından birisiydi. II. Abdülhamid döneminde girilen eğitim reformu kapsamında ülke çapında ilköğretimin yaygınlaştırılmasına yönelik bilhassa Anadolu'da birçok ibtidâi ve rüştiye açılmıştır. Buna bağlı olarak her vilayet merkezine birer adet darümuallimin (öğretmen okulu) açılmaya başlanmıştır (Mahmud Cevad, 2001, s. 198; Berker, 1845, s. 115). Bunlardan birisi olan Mamuratülaziz Darümuallimini, 1883'te açılmış ancak kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Sunguoğlu, 1959, s.79). 1905'te tekrar açılan okulun (Altın, 2009, s. 165) 1913-1914 eğitim-öğretim yılında öğrenci sayısı toplam 124'ü, öğretim kadrosu ise 3 idareci ile 14 öğretmeni bulmuştu (Alkan, 2000, s. 217, 219). 1916 teftiş raporundan Mezraa'da bulunan okulun, müdür, müdür yardımcısı ve beş muallime sahip olduğunu tespit ediyoruz. Kısa süre zarfında okulun öğretim kadrosunda ve raporda zikredilmese de muhtemelen öğrenci sayısında önemli bir eksilme olduğu anlaşılmaktadır. Bunda Mamuratülaziz Dârümuallimîn'inin, ülke genelinde neharî (gündüzlü) eğitim veren üç okuldan birisi olmasının payı büyüktür (Öztürk, 2007, s. 31). Nitekim raporda müfettiş darümualliminin leyli (yatılı) olması gerektiğini defaten yazdığını bildirmektedir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 61). Böylece çoğunlukla fakir öğrencilerin kaydolduğu okula teveccüh artacak ve daha fazla öğrenci geleceği gibi yoksulluktan okulu bırakma sorunu da çözülecekti. Bu okuldan başka Mamuratülaziz'de öğretmen adaylarına uygulama öğretimi veren ve idaresinden Darümuallimin müdürlerinin sorumlu olduğu (Altın, 2009, s. 307) Tatbikat Sınıfları da vardır.¹⁹

II. Abdülhamid'le başlayan öğretmen yetiştirmeye yönelik bu atılım neticesinde ülke genelinde 30'u aşkın darümuallimin açılmıştı (Koçer, 1991, s. 148; Kodaman 1999, s. 153). Bununla birlikte öğretmen sayısının okul ve öğrenci sayısına oranla yetersiz kalması, çeşitli palyatif tedbirlerin alınmasına yol açtı. İstanbul'da ve vilayetlerde açılan kurslarla bir yandan darümuallimin mezunu olmayan öğretmenlere usul-i cedide üzere eğitim formasyonu kazandırılırken, diğer yandan bilhassa taşrada içlerinde köy imamlarının da yer aldığı birçok kişiye öğretmenlik sertifikası verilmiştir (Akyüz, 2013, s. 250). Öğretmen olarak Medreseliler ve diğer okul mezunlarından da faydalanılmış, açık olan öğretmen kadrolarının doldurulması için sık sık düzenlenen imtihanlarda başarılı olanlara, ehliyetnameler verilmiştir (Kodaman, 1999, s. 155). Tüm bu tedbirler, darümualliminlerden yeterli sayıda öğretmen yetişinceye kadar mecburi ve geçici birer çözümdü. Fakat ihtiyaç o kadar büyüktü ki, zamanla darümuallimin mezunlarının sayıları arttığı halde bir türlü öğretmen açığı kapatılmadı. 1910'a gelindiğinde Emrullah Efendi, ülkede 70000 ilkokul öğretmene ihtiyaç varken imkânların yetersizliğinden yakınıyordu (Ergin, 1942, IV, s. 1057; Ergün, 1996, s. 196). Bunun üstesinden gele-

¹⁹ Mamuratülaziz'de bu okulun ne zaman kurulduğuna dair raporda bir bilgi olmasa da en azından 1915'te Tatbikat Mektebi ismiyle varlığı tespit edilebilmektedir (Altın, 2009, s. 312).

bilmek için 1913 tarihli Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkat'ında yine tatil aylarında ehliyetname imtihanları açılması ve bu imtihanlarda başarılı olanlara birer muvakkat ehliyetname verilmesi öngörülmekteydi. Bu ehliyetnameler üç yıl geçerli olup, eğer bu sürede bir öğretmen darülmuallimin veya darülmuallimat-ı ibtidâiye derslerinden imtihana girerek şahadetname alamazsa ehliyetnamesi geri alınacaktı. 1926'ya kadar uygulamada kalacak olan (Öztürk, 2007, s. 36) bu yöntem de öğretmen açığını giderememiş, üstüne savaş galesi de eklenince öğretmen sıkıntısı tüm ülkede olduğu gibi Mamuratülaziz Sancağ'ında da had safhaya ulaşmıştır.

Sancağ'ta muallimleri askere alınması sebebiyle 20 okul kapanmış ve bu yüzden teftiş de edilmemiştir.²⁰ Diğer yandan Keban'ın Dirican Nahiyesi'ne bağlı Koğuk köyündeki mektep, nahiyeye halkının göçebe aşiretlerden olması ve çocuklarını okula göndermemelerinden dolayı öğrencisiz kalmıştır. Bu yüzden kanun uygulanıncaya kadar (yani devam zorunluluğu getirilinceye kadar) bu nahiyenin tahsisatıyla Keban kaza merkezindeki inas (kız) mektebi açılmıştır. Mezraa'nın İringil Nahiyesi merkezi olan Ayvos köyü mektebi ise istifayla boşalan kadroya yeni muallim bulunamadığından kapalıdır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 98).

Açık bulunan okullardaki eğitim kadrosunda da önemli boşluklar söz konusuydu. Teftiş edilen 61 okulda toplam 130 öğretmen kadrosu bulunmaktaydı. Bu kadroların 3'ünü anaokulundaki, 19'unu kız ibtidâilerindeki muallimeler, 10'unu Darülmuallimin ve Darülmuallimin Tatbikat Sınıflarındaki hocalar, geriye kalan 98'ini ise erkek ve karma ibtidâilerdeki muallimler oluşturmaktaydı. İbtidâilerdeki muallim kadrosundan 23'ü münhaldı. 20 öğretmen askere alınmıştı ve yaş ortalamalarına bakılırsa geride kalanların birçoğunun askere alınacağı görülür. Bunlardan Harput'taki Zahriye Mektebi başmuallimi Mevlüt Efendi askerde vefat etmiş, yerine ikinci muallim Hafız Osman Efendi tayin olunmuştu. İkinci muallimliğe ise terfian merkez ibtidâi sıbyan muallimi Naim Efendi nakledilmiştir. Askere giden muallimlerden üçü hem askerlik hem de okulda görev yapmaktaydı. Geriye kalan 16 öğretmenden sadece ikisi için vekil bulunabilmişti.²¹ Yani askerlik sebebiyle 14 kadro boştu. Bunların dışında Eğin'e bağlı Ağın ibtidâisi başmuallimi Vecdi Efendi cinnet geçirmiş, Harput merkez ibtidâisinin başmuallimi ve altıncı muallimi ile Mezraa Hanköy mektebi muallimi vefat etmişler, Harput'taki Zahriye ibtidâisinin üçüncü muallimi Hafız Hilmi Efendi ise Eytam Müdürlüğü'ne tayin edilmişti. Bunlara ilaveten raporda herhangi bir sebep bildirilmeyen Pütürge kaza merkezindeki erkek ibtidâisi üçüncü ve altıncı, Keban erkek ibtidâisi dördüncü, Mezraa'nın Kadıköy mektebi ikinci muallimlikleri kadroları da açıldı.²²

Eğitim faaliyetlerinde ciddi aksamaya sebep olan bu durum, kadro açığının en fazla görüldüğü kaza merkezlerinde daha çok hissedilmekteydi. Nitekim Keban erkek ibtidâisinin iki öğretmeni

²⁰ Bunlar, Keban kazasında Hedi (Aydınlar köyü), Fetece?, Narmikan (Arguvan'a bağlı Yazıbaşı köyü); Eğin Kazasında Erike? ve Karşu mahalleleri ile Gicegü, İliç (Kuruçay), Hıkdar, Abrenk, Mudanlı, Vahşin köyleri; Pütürge Kazası'nda Babik?, Sinan, Givdiş, Perdesu, Gerger, Kasrik, Narmekan; Mezraa'da İğiki, Harabe Cami ve Atikan nahiyesinin merkezi Baskil köyleri mektepleridir (BOA MF. HTF. 4/61, s.27, 47).

²¹ Bunlar, hakkında bilgi verilmemiş olan Keban/Denizli köyü ibtidâisi ile Arapkir /Aşutka (Dutluca) köyü ibtidâisi muallimleridir.

²² Bkz. Tablo II.

askerde ve dördüncü muallimliği de münhal olduğu için tedrisat başmuallime kalırken; Eğin erkek ibtidâisinin yedi muallimden oluşan kadrosundan üçü askeredir.²³ Pütürge merkez erkek ibtidâisinin durumu daha da vahimdir. Altı muallimli bu okulun başmuallimi, ikinci ve dördüncü muallimleri silah altında, üçüncü ve altıncı muallimliği münhal olmakla sadece bir öğretmen ve bir vekille idare edilmektedir.²⁴ Harput merkez erkek ibtidâisi de benzer koşullardadır. Bu okulun altı mualliminden üçü askere alınıp, öğleye kadar okulda öğleden sonra kışlada askerlikle meşgul bulunmalarından ve bazı günlerde kışlaya sabahtan akşama kadar devam ettiklerinden kendilerinden tam olarak istifade edilememektedir. İki muallimi de vefat ettiği için okulun tedrisatı tam anlamıyla sadece dördüncü muallime kalıyordu. Mezraa'daki beş muallimli Sultani İbtidâisinin ikinci ve beşinci muallimleri askerde, üçüncü muallimi ise henüz görevine başlamamıştır. Özellikle askere alınan öğretmenlerin hemen hepsinin darülmuallimin ve idadi mezunu oldukları da göz önünde tutulursa meselenin ciddiyeti daha iyi anlaşılır.

Sancakta erkek ve karma ibtidâilerde çalışan erkek öğretmenleri mezuniyetleri açısından değerlendirirsek; 98 muallimden 23 boş kadro ile mezuniyeti hakkında bilgi geçmeyen iki kişiyi çıkardığımızda kalan 73 öğretmenden 34'ü şahadetnameli (diplomalı), 34'ü ehliyetnameli ve geriye kalan 5'i de medreselidir. Şahadetnamelilerden 20'si darülmuallimin, 9'u idadi, 4'ü rüştiye ve biri de sultani mezunudur. Diğer bir ifadeyle okullardaki muallimler içerisinde öğretmen olarak yetişenlerin payı üçte birden daha azdır ki, savaş öncesine göre pek de ilerleme sağlanmadığı anlaşılmaktadır (Nurdoğan, 2005, s.168). Darülmuallimin ve idadi mezunlarının hemen hepsi kaza ve büyük nahiyeye merkezlerindeki okullarda çalışıyorlardı. Ehliyetnameli muallimlerin tamamına yakını ise köylerdeki okullarda görev yapmaktadırlar. Bunlar okul çıkışlı olmayıp, Maarif dairesi tarafından yapılan imtihanla başarılı olanlara verilen ehliyetnameye yani bir nevi öğretmenlik sertifikasına sahiptirler. Ancak bu imtihanların sıhhati şüphelidir. Nitekim teftiş raporlarında birçok ehliyetnameli muallimin öğretmenlik formasyonuna sahip olmadıkları görülmekte, sancakta hakıyla ehliyetname almış sadece beş muallimin olduğu bildirilmektedir.²⁵ Diğerlerinin hemen hepsi, sekiz-on veya daha önceki yıllarda köy ibtidâi okulları açılınca darülmualliminler öğretmen yetiştirinceye kadar "sudan bir imtihan edilip" geçici olarak ellerine ehliyetname verilmiş olan öğretmenlerdir.²⁶ Dolayısıyla bunlar Darülmuallimin, idadi, sultani mezunlarının aksine defterleri tutabilecek ve programı uygulayabilecek seviyede bilgi ve beceriden yoksundurlar. Raporda, bunların muallim olmadıkları, sadece okulların kapanmaması için mecburen istihdam edildikleri vurgulanmaktadır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 98, 99).

²³ Altı muallimli olan bu okulun resim ve jimnastik derslerine vekâleten bir muallim girmektedir.

²⁴ Rapora göre altısından beşi bu şekilde ifade edilmişken daha sonra aynı okul için bir muallim ve bir vekil ifadesini kullanılmaktadır. Ancak vekil öğretmen hakkında bilgi verilmediği gibi hangisi için alındığı hakkında da malumat yoktur.

²⁵ Bunlar, raporlardan tespit ettiğimiz Mezraa'nın İçme, Mollaköy, Kürdemlik ve Germili köyleriyle Eğin'in Amran köyü muallimleridir.

²⁶ 1907'de, Mamuratülaziz Maarif Müdürü hakkında ehliyetnamelere yolsuzluk karıştırdığına dair açılan soruşturma, müfettişin bu savını doğrulamaktadır (Nurdoğan, 2005, s. 170-171).

Oldukça düşük maaşlarla çalışmak zorunda olan bu vasıfsız muallimlerden istenilen performans elde edilmesi, doğal olarak mümkün değildi. Aslında karşılıklı bir mecburiyet söz konusuydu. Zira ehliyetnamelilerin çoğu, öğretmenliği sırf geçim derdiyle tercih etmiş kimselerdi. 1910'daki Erzurum Vilayeti maarif teftiş raporlarında özellikle bu duruma işaret edilmiş, 150-200 kuruş maaşla geçim standardının altında çalışan öğretmenlerden eğitim-öğretim adına bir fayda beklenemeyeceği belirtilmiştir (Gençoğlu, 2012, s. 51). Aradan geçen süreçte ehliyetnamelilerin öğretmenlik vasıflarında bir iyileşme kaydedilemediği gibi maaş durumları daha da kötüleşmiştir.

Savaşla birlikte paranın alım gücü hızla düşerken maaşlar aynı kalmıştır. Zirai fiyatlarda ani bir yükselme olmuş, (Eldem, 1994a, s. 133) İstanbul'daki ekmek, un, şeker, yağ, vs. gibi temel besin maddelerinin fiyatları, 1914'e kıyasla 1916'da 3 ile 10 kat arası müthiş bir artış göstermiştir (Eldem, 1994b, s. 50-51). Aynı dönemde geçim endeksine göre enflasyonda iki katı aşkın bir artış olmuşsa da ileriki yıllarda bu oran bile aranır duruma düşülecektir (Toprak, 2003, s. 154; 2012, s. 514). Buna karşın bir iki kişi dışında sancaktaki ehliyetnamelilerin aldıkları maaş, altı yıl önce verilen 150-200 kuruş mesabesindedir.²⁷ İstanbul'daki fiyatlar baz alınır, bu miktarda maaş alan bir öğretmenin bir aylık kazancıyla bir çift ayakkabı bile alması mümkün değildi.²⁸ İstanbul'daki kadın temizlik işçilerine ayda 300 kuruş verilirken (Toprak, 2003, s. 156; 2012, s. 516), Hüseyin İbtidâisi muallimi Salih Efendi, 325'ten (1909) beri öğretmenlik yaptığı halde hala 100 kuruş almaktadır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 97). Dolayısıyla Salih Efendi gibi köylerde çalışan birçok ehliyetnameli muallim de, müfettişten maaşlarının artırılmasını talep etmişlerdir. Sarni muallimi müfettişe "Üç yüz on üçten (1897) beri yüz elli kuruşa hizmet ediyorum. Bir kere insaf ediniz. Ailemin kesretinden (çokluğundan) başka şu senelerin i'sârını düşününüz. Bir de bizden terakkîyât gözetiyorsunuz. Vallahü'l-azim gece yatakta çocuklarımın yiyeceğini düşünüyorum." diyerek içinde bulunduğu trajik durumu anlatmıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 56). Bu hususta bazı muallimlerin tepkisi daha serttir. Bunlardan Hüyük Köyü muallimi müfettişe "Şunu yap bunu yap diyerek emrediyorsun. Maaşın kaç kuruş diye sormuyorsun. Bu kadar maaşla bu kadar tahsil olabilir. Bakın benden daha iyisini bulursanız hemen getiriniz" diyerek adeta devletin kendisine mahkûmiyetini de ilan ediyordu²⁹ (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 6).

Medreseden icazetli ve sekiz yıllık öğretmen olan Mezraa'nın Kadıköy başmuallimi ise "terfi-i maaş yalnız darülmualimin mezunlarına mahsus ise bize bildirin terk edip başka vazifeye bakalım" sözleriyle maaş rejimini eleştiriyordu (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 69). Fakat Darülmualimin mezunu olduğu halde aynı kazanın Meyadin köyü mualliminin maaşı 150 kuruştur. Altı yılı aşkın hizmeti olan bu öğretmen teftişte geçer not alamamış, raporda mektebe, öğrenciye gereken özeni göstermediği ve programı tatbik edemediği bildirilmiştir. Dolayısıyla Darülmualimin mezunu olsalar da

²⁷ 250'şer kuruş alan Keban/Karahüyük muallimi ve Mezraa'nın Kesrik ibtidâisinin askerde olan başmuallimi, 2 adet 300 kuruş alan Ağın beşinci muallimi ile Kaşu ibtidâisi muallimi varken sadece Ağın üçüncü muallimi 400 kuruş maaş almaktadır.

²⁸ 1914'te çifti 70 kuruşken, 1915'te 130, 1916'da ise 230 kuruşa yükselmiştir (Eldem, 1994b, s. 51).

²⁹ Benzer ifadeler Harput / Dişidi köyü ile Mezraa/Meyadin köyü muallimleri tarafından da kullanılmıştır (BOA. MF. HTF. 4/61, s.54, 71).

mesleğinde ilerleme gösteremeyen öğretmenlerin terfi ettirilmedikleri görülmektedir. Bunun dışında 300 kuruşun altında maaş alan üç darümuallimin mezunu vardır. Bunlardan ikisi Mezraa'nın Hogı ve Hüseyin köyleri muallimleri 200'er kuruş alırken Harput merkez Zahriye Mektebi ikinci muallimi 250 kuruş almaktadır. Maaşların arttırılması yönündeki taleplere karşılık müfettiş, teklif ettiği halde bütçenin yetersiz olduğundan kabul edilmediği veya gelecek seneye ertelendiği cevabını vermektedir. Öte yandan Eğin kazasındaki öğretmenler muhasebenin ihmalkârlığından altı aydır maaşlarını alamamaktadırlar (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 26). Bu yüzden Eğin kız ibtidâisindeki muallimler, yiyeceklerini düşünmekten dersliğe mevta halinde girdiklerini, "erkeklerimiz de yok ki borç ile bir şey alabilsin" diyerek müfettişten yardım istiyorlardı (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 18). Bu aksaklıklar ilerleyen dönemde daha da artmış, 1919'da Mamuratülaziz'de ibtidâi öğretmenlerini topluca istifa etme raddesine getirmiştir (Nurdoğan, 2005, s. 172, 173).

Muallimlerden okulların hemen hepsi 300 kuruş ve üstü maaş alıyorlardı. Maaşlar, mezuniyet, çalışma yılı, statü ve performansa göre değişiklik göstermektedir. En yüksek maaşlılar 1000'er kuruş maaşla Eğin ve Mezraa merkez ibtidâileri başmuallimleriydi. Onları, 800'er kuruş alan Mezraa'daki Sultani ibtidâisi başmuallimi ile merkez erkek ibtidâisi ikinci muallimi takip etmekteydi. Bunların dışındaki Mekteplilerin yarısı 300-400, kalanı ise 500-600 kuruş maaş almaktaydılar. Mektepli öğretmenlerde maaşlarının arttırılmasına dair pek talep görülmemektedir. Bunda muhtemelen devletin içinde bulunduğu koşulların farkında olmalarının yanı sıra kendilerinden düşük maaş alan meslektaşlarının çektiği sıkıntıların bilincinde olmalarının etkisi vardı. Yoksa mevkilerine göre diğer memurlara oranla aldıkları meblağlar, düşüktü.³⁰ Öğretmenler geçim derdiyle boğuşmaktan, eğitim-öğretimle ilgili gerekli gayreti göstermemektedirler.

Maaşların düşüklüğü, 1915 Mekâtib-i İbtidâiye-i Umûmiye Talimâtname'si uyarınca okullarda bulundurulması gereken defterlerin öğretmenler tarafından tutulmasını da etkilemekteydi. Talimatnameye göre her ibtidâide Demirbaş, Esâmi, Devam ve Masârif-i Müteferrika olmak üzere dört defter tutulacaktı (Nurdoğan, 2005, s. 138). Ancak kâğıt kıtlığı sebebiyle bu defterlerin masrafı oldukça yüksekti ve merkezdekiler hariç hiçbir mektebin müteferrika akçesi bulunmamaktaydı. Bu durumda 300 kuruş maaşlı Darümuallimin çıkışlı muallimler bile maaşlarının yarısını deftere harcarsa, darümuallimin mezunu olmayıp da yüz elli ve çok azı iki yüz kuruş maaşlı muallimlerin bunu yapamayacağı aşıkardı. Dolayısıyla öğretmenlerin bu konudaki şikâyetlerini doğru bulan müfettiş, kanunun tatbikinden sonra ya her mektep için yeterli miktarda tahsisat verilmesi ya da köy ahali tarafından üstlenilmesi önerilerinden ikincisini uygun gördüğünü ifade etmektedir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 99).

³⁰ 1910'da Erzurum'daki öğretmen maaşlarının düşüklüğünden şikâyet eden valinin ifadesiyle biraz okuma yazması olan kişiler, 400 kuruşla polis, 500 kuruşla mahkeme mübaşiri tayin edilmekteydi (Gençoğlu, 2012, s. 55). Birinci Dünya Savaşı yıllarındaysa Dersaadet İcra Dairesi'nde bir mübeyyiz (müsveddeleri beyaza çeken kalem kâtibi) 400 ile 600 kuruş arasında maaş almaktaydı (Toprak, 2003, s. 156; 2012, s. 516).

Sancaktaki bayan öğretmenlere gelince, kız ibtidâilerinde görevli 19 muallimeden birkaçının dışında eğitim seviyesi öğretmenlik için yeterli değildir. Sadece Mezraa merkez inas mektebi başmuallimesi Dersaadet Darümuallimat, aynı okulun elişleri öğretmeni olan Mari Belçika Öğretmen Okulu ve Harput merkez inas başmuallimesi Dersaadet İnas İdadisi mezunlardır. Diğerleri bölgedeki inas veya karma ibtidâi okullarından mezunlardır. Bu yüzden birçoğu gayret sarf etmelerine rağmen programı uygulayabilecek bilgi ve beceriden mahrum olup ders verme yöntemini de bilmemektedirler. Muallimler içerisinde en tecrübelisi on yıllık öğretmen olan Pütürge merkez inas ibtidâisi başmuallimesidir ki onun dışındakilerin hepsi öğretmenliğe II. Meşrutiyet döneminde atanmıştır. Ana mektebinin üç muallimesi, yeni açılmış okulun ilk öğretmenleri olmaları hasebiyle daha bir yıllarını bile doldurmamışlardır.

Maaş durumlarına bakıldığında darümuallimat mezunu Mezraa kız ibtidâisinin başmuallimesi 900 kuruş ile en yüksek maaşı almaktadır. Onu sırasıyla 600 kuruşla Kız İdadisi mezunu Harput kız ibtidâisi başmuallimesi, 500 kuruşla muallimler içinde tek evli olan Eğin başmuallimesi, 400'er kuruşla Belçika öğretmen okulu mezunu Mezraa Kız ibtidâisi Elishleri öğretmeni, aynı okulun ikinci muallimesi ve Eğin merkez kız ibtidâisi ikinci muallimesi takip etmektedir. Diğerleriyle mezuniyet bakımından aralarında bir fark olmadığı halde 100'er kuruşla en düşük maaşları Harput merkez kız ibtidâisi üçüncü ve dördüncü muallimleri almaktadır. Ayrıca yeni göreve başlayan muallimelerin maaşı 150 kuruşken bu muallimelerin altı yıllık hizmetlerine karşılık daha düşük meblağ almaları, sahip oldukları öğretmenlik vasıflarına dair bir ipucu vermektedir. Nitekim müfettiş, denetlediği okullarda görevlerini ihmal eden birçok muallimeyi sert bir şekilde uyarmıştır. Hatta bunlardan hakkında sık sık okulu terk ettiğine dair şikâyetlerin olduğu Arapkir merkez kız ibtidâisi başmuallimesi hakkında yürüttüğü tahkikat neticesinde iddiaların doğruluğuna bizzat şahit olmuştur. Başmuallimenin teftiş edileceğini bile bile bir davete gitmesi, muallimelerin öğretmenliğe liyakatlerinin zayıflığı yanında, lakaytlığını da gösteren iyi bir örnektir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 30).

Eğitimi olumsuz etkileyen diğer bir unsur, öğrencilerin devamsızlığıdır. Seferberlikte eli silah tutan erkekler askere alınınca, Anadolu'da hayatlarını tarım ve hayvancılıkla idame eden ailelerin geçim yükü büyük ölçüde çocuklara kalmıştır. Aynı durum Mamuratülaziz'de de geçerliydi. Köylerinde elli yaşını aşkın ihtiyarlar ile kadınlardan başka kimse kalmamıştı (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 7). Doğal olarak çocukların okul yerine işe gitmeleri, tercihten çok bir mecburiyetti. Dolayısıyla gerek öğretmenlerin gerekse müfettişin devamsızlığı önlemek adına halkı ikna çabaları istenen sonucu vermemiştir. Aslında bu sorun, ilköğretimin en eski ve temel meselelerinden birisiydi. İlkokulların zorunlu olmasına yönelik ilk adım, II. Mahmud'un 1824'te çıkardığı fermanla atılmış; fakat İstanbul'da bile başarı sağlanamamıştır (Mahmud Cevad, 2001, s. 3-5; Berker, 1945, s. 3). 1847'de yinelenen zorunluluk (Akyıldız, 1993, s. 235, 236; Akyüz, 1994, s. 4, 5, 16), 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile çocuklarını okula göndermeyen ebeveynlere para cezasını da öngörmekteydi. Fakat ebeveynin altı gerekçeden birisini sunduğu takdirde kendisi cezadan, çocuğu da devam mecburiyetinden muaf olmaktaydı. Bu bağlamda çocuğunun gelinine muhtaç tek çocuklu fakir ailelerle, ekin ve harman vakitlerinde çocuğunu çalıştıran köylülerin cezai müeyyideden muafiyeti (Mahmud Cevad, 2001: 426) devamsızlığın özellikle nüfusun büyük bir kesimini oluşturan kırsal kesimde sür-

mesine yol açmıştır. İlköğretim zorunluluğu, Kanun-ı Esasî’de (1876) tekrar edilmiş, 20 Ağustos 1908’de yayınlanan Talimatta çocuklarını okula göndermeyen velilere uygulanacak para ve hatta hapis cezaları belirlenmiştir (Nurdoğan, 2005, s. 319). Bu meselenin çözümünde önemli katkı sağlayacak eğitimin parasız olması, 1913’te Tedrisât-i İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati ile yürürlüğe girmiştir (Unat, 1964, s. 39). Kanun, devam zorunluluğuna dair sert önlemleri içeriyordu. Üstelik rüştiyele-ri de İbtidâilere dâhil eden hükümet, zorunlu eğitimin süresini 4 yıldan 6 yıla çıkarıyor, ülke gerçekle-riyle bağdaşmayan bu atılımla bir anda birçok devletin önüne geçiyordu (Ergün, 1996, 204;). Çok geçmeden devletin savaşa girmesi, alınan kararları tamamen işlevsiz bir hale sokmuştur. Nitekim raporda da bu kuralın ancak savaştan sonra uygulanabileceği ifade edilmektedir. Meşrutiyetten önce Mamuretülaziz vilayetinin eğitim seviyesi, en düşük on vilayet arasındaydı. Meşrutiyet dev-ri de fazla bir değişiklik göstermemişti. Okullaşma oranı binde 92 ise de devamsızlık oranı çok yüksekti. Nezaret, devamsızlığın azaltılması için tedbirler almaya çalıştıysa da devamsızlığı ortadan kaldırmak mümkün olmadı (Aytekin, 1991, s. 209).

Sancakta birkaç okul hariç³¹ ders kitap ve araç-gereçleri hususunda da büyük eksiklikler söz konusudur. Haritalar, tedrisat mecmuaları, levhalar, tahta, sıra gibi demirbaş eşyasından başka eğitim-öğretim için gerekli olan kâğıt, divit, kalem, vs. yetersizdir. Özellikle okutulan ders kitapların- da sıkıntı çekilmektedir. Bazı kitaplar eksik, eldekiler ise önceki senelerden kalma ve eskidir. Babala- rı askere alınan çocukların kalan velilerinden para temin edilemediği için birçok yerde bu ihtiyaçlar karşılanamamaktadır. Para toplanabilen yerlerde ise İstanbul’daki İslam Kütüphanesi sahibine (Hacı İbrahim Hilmi) sipariş edilen kitaplar, kâğıt kıtlığı sebebiyle eksik gönderilmektedir.³² Bu husustaki şikâyetleri haklı bulan müfettiş, bu kitapçının birçok mektebe bu şekilde desiseler yaptığını ve öğ- rencilerin tedrisini engellediğini ifade etmektedir (BOA. MF. HTF. 4/61, s. 17, 25, 47).

4. Sonuç

Osmanlı’da savaşların ve iç karışıklıkların getirdiği mali ve sosyal bunalım, eğitimle ilgili çabaları boşa çıkarmış, ümit edilen gelişmenin kuvveden fiile geçmesini engellemiştir. Üstüne Birinci Dünya Savaşı’na girilince maarifin ve ilköğretimin şartları daha da kötüleşti. Tüm ülkeyi etkileyen bu du- rum, tabii olarak Mamuratülaziz Sancağı için de geçerliydi.

Bu arada birbiri ardına yayınlanan talimat ve nizamnamelerle modern teftişin temeli atılmış, il- köğretim müfettişliğinin görev ve yükümlülükleri belirlenmiştir. Bu suretle sağlam bir mevzuat yapısıyla merkezde ve özellikle taşrada etkin bir teftiş hizmeti geliştirilmeye çalışılmıştır. Savaş süre- cinde de İttihat ve Terakki hükümeti, teftiş hizmetleriyle imkânlar ölçüsünde ilköğretimi ayakta tutmaya çalışmış, bir taraftan taşradan gelen raporlarla sağlanan bilgi akışıyla eğitim-öğretimin durumunu tespit ederken, diğer taraftan yapılan denetimlerle bir nebze olsun bazı aksaklıkların

³¹ Bunlar, Eğin’de Ekrek ve Ençiti okulları; Arapkir’de merkez zükür mektebi ve Amran okulu, Mezraa’da merkezdeki okullar ve Perçih mektebidir (Sayfa 20, 28, 62).

³² Daha önceki dönemde ders araç-gereçlerinin temini hususunda bkz. (Ata, 2009, s. 27-36).

düzeltilmesini ümit ediyordu. Zira savaşın yol açtığı ekonomik ve sosyal yıkım karşısında raporlarda istenilenleri gerçekleştirebilmek mümkün değildi.

Mamuratülaziz örneğinde de görüldüğü üzere müfettişler, bu koşullar karşısında sadece halka, idarecilere ve öğretmenlere yaptırım gücü olamayan nasihat ve uyarılarda bulunabiliyorlardı. Onca zahmetin neticesinde, darülmualimin mezunu liyakatli öğretmenlerin maarife faydası tam da derilecekken harple birlikte askere alınmaları ve birçoğunun şehit düşmesi, kuşkusuz ilköğretim için büyük bir yıkım olmuştur. Bunların dışında kalan diğer öğretmenler ise müfredatı takip edebilecek seviyede mesleki bilgiden mahrumdular. Binaların hemen hepsi eğitime elverişsiz, harap ve tamirata muhtaçtı. Bu esnada emvâl-i metrûkeden maarife devrolunan binalar, bu soruna geçici de olsa bir ferahlama sağlamış; ancak yeterli ve köklü bir çözüm getirmemiştir. Özellikle mütarekeyle işgal edilen yerlerdeki binalar, geri alınınca eğitim sistemi tamamen felç olmuştur. Dolayısıyla eskiden beri maarifin ve ilköğretimin temel sorunları olan bina, program ve öğretmen meseleleri, olağanüstü şartlar altında adeta çözülemez bir düğüm haline dönüşmüştür. Bu felaket yıllarının akabinde İstiklal Harbi'yle bağımsızlığa kavuşan Türk milletinin eğitim sorunları, Cumhuriyet yönetiminin en fazla üzerinde duracağı konuları teşkil edecektir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maarif Nezareti Heyet-i Teftişiyeye Fonu (MF.HTF): 1/32, 4/61.*

Araştırmalar, Kitaplar ve Referanslar:

Akşes, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Şerif (1999). *Anadolu'da Tanin*, I. Cilt, Haz. M.Ç. Börekçi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Akbayar, N. (2003). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

Akyüz, Y. (1994). "İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı", *OTAM*, S. 5, s. 1-47.

Akyüz, Y. (1996). "Türkiye'de Anaokullarının Kuruluş ve Gelişim Tarihiçesi", *Milli Eğitim*, S. 132 (Ekim-Kasım-Aralık), s. 7-13.

Akyüz, Y. (2013). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2013)*, Pegem Akademi, Ankara.

Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924, Tarihli İstatistikler Dizisi*, C. VI., T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

- Altın, H. (2009).** *II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları (İslam Tarihi) Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ata, B. (2009).** "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bir Ders Araç ve Gereçleri Lojistik Merkezi: Maarif Kütüphanesi (1872-1895)", *Tarihin Peşinde: Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, s. 27-36.
- Aydoğan, E. (2005).** *İttihat ve Terakkî'nin Doğu Politikası 1908-1918*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aytekin, H. (1991).** *İttihad ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Berker, A. (1945).** *Türkiye'de İlköğretim I: 1938-1908*, Ankara.
- Düstur (1329-1334).** II. Tertib, c. I-VI, Matbaa-i Amire (Osmani), İstanbul.
- Eldem, V. (1994a).** *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eldem, V. (1994b).** *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erdem, Y. T. (2009).** "Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş", *OTAM*, Sayı 26 (Güz), s.55-91.
- Erdem, Y. T. (2013).** *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ergin, O. N. (1939).** *Türkiye Maarif Tarihi*, C. I-V, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- Ergün, M. (1996).** *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara.
- Ergün, M. (1982).** "Emrullah Efendi: Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXX, Sayı 1-2, s.7-36.
- Gençoğlu, M. (2012).** "Erzurum Vilâyeti Maârif Teftişleri (1910)", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Yıl 8, Sayı 16 (Güz), s. 33-60.
- Gökmen, E. (2006).** "Aydın Vilayeti'nde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", *Otam*, Sayı 20 (Güz), s. 149-173.
- Haydaroğlu İ. P. (1993).** *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, Ankara.
- İbrahim Hilmi (Tüccarzâde) (1323).** *Memâlik-i Osmaniye Cep Atlası*, Kitaphane-i İslam ve Askeri, İstanbul.
- Karpat, K. (2010).** *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Kılıç, S. (2005).** *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kocabaşoğlu, U. (1985).** Amerikan Okulları, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, s.495-500.
- Koçer, H. A. (1991).** *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kodaman, B. (1999).** *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- M. Nasrullah, M. Rüşdü, M. Eşref (2003).** *Osmanlı Atlası (XX. Yüzyıl Başları)*, haz., R. Tekin, Y. Baş, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mahmud Cevad (2001).** *Maarif-i Umumiye Nezareti, Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı – XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, Haz., Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Mutlu, Ş. (1997).** “ II. Meşrutiyet Devrinde İstatistik Bilgileriyle Eğitim”, Belgeler, C. XVII, S. 21 (Ayrı Basım), s. 128-143 + 46 levha +12 harita.
- Nurdoğan, A. M. (2005).** *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Öztürk, C. (2007).** *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Pakalın, M. Z. (1983).** *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sezen, T. (2006).** *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sezer, A. (1999).** Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı*, Ankara, s. 169-183.
- Somel, S. A. (2010).** *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, Çev. Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Su, K. (1974).** *Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sunguoğlu, İ. (1959).** *Harput Yollarında*, c. II, İstanbul.
- Taşkın, Ü., A. F. Güler, T. Namli, T. Yavaş, C. Paker (2010).** *Elazığ Eğitim Tarihi*, Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Elazığ.
- Taşkın, Ü. (2013).** “Maarif Salnamelerinde Mamuratülaziz”, *JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Volume 6, Issue 3, March 2013, p. 1327-1353.

Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu (1946). C. I-II, T.C. İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Toprak, Z. (2003). *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul.

Toprak, Z. (2012). *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)*, Doğan Kitap, İstanbul

Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Haritalar:

Harita Genel Müdürlüğü (1952). 1:200000 ölçekli, Divriği, Malatya, Elazığ, Hozat paftaları.

Harita Genel Komutanlığı (1989). 1:100000 ölçekli, Divriği/J40, J41; Malatya/K40, K41, L41; Elazığ/K 42, K 43, L42 numaralı paftalar.

Ekler

Tablo 1. Teftiş Raporlarına Göre Mamuretülaziz Sancağı'nda Nüfus ve İbtidâi Binalarının Durumu

<i>Okulun Bulunduğu Mahal¹</i>	<i>Hane Sayısı</i>	<i>Nüfusu</i>	<i>Okulun Türü</i>	<i>Yapılış Tarihi</i>	<i>Okul Binasının Durumu</i>
KEBAN KAZASI²					
Merkez	70	292	Erkek (Zükûr) İbtidâisi	1318(1902)	Kerpiçten, harap, bahçesiz.
Denizli Köyü	70	350	Kız (İnas) İbtidâisi	-	<i>Emvâl-i metrûkeden</i> , çürük ve harap.
Hüyük Köyü (Muşar N ³ . M ⁴ .)	76	215	İbtidâi	-	Kıralık evde, bahçesiz.
Karaca N./İsa Köyü	180	830	İbtidâi	1327 (1911)'de açılmış.	Kışın kira ile evde, yazın cami sofasında
Tahir Köyü (N. M.)	100'e yakın	300'ü aşkın	İbtidâi	1325 (1909)	Taş ve kerpiçten, tamire muhtaç, bahçesiz
Eymir (N. M.)	130	592	İbtidâi	1320 (1904)	Tabanı tahtasız, bahçesiz, hıfzıssıhaya aykırı
Tahir N. /Karahüyük Köyü	230	590	İbtidâi	1329 (1913)	Temeli hariç kerpiç, tabanı tahtasız, bahçeli
				1914'te başlanmış.	Kendi binası natamam olduğu için kiralık evde

¹ Rapordaki teftiş sırasına göre yazılmıştır.

² Yer isimlerinin tespitinde kaynakçada belirtilen haritalardan ve şu eserlerden faydalanılmıştır: (Türkiye'de Meskun Yerler Kılavuzu, 1946; Akbayar, 2003; Sezen, 2006).

³ Nahiye veya nahiyesi

⁴ Merkez veya merkezi

Mustafa GENÇOĞLU

**EĞİN KAZASI (Erzincan/
Kemaliye)⁵**

Merkez	1200	5200	Erkek ibtidâisi	1325 (1909)	İki katlı, kargir, suyu yok, bahçesi küçük, tamire muhtaç
			Kız ibtidâisi	1291 (1875) (Rüştiye)	Eski rüştiye binası, bahçeli, bazı yerleri tamire muhtaç
Kaşu Köyü	80	312	İbtidâi	-	Caminin alt katında, hıfzıssihhaya aykırı
Ekrek Köyü (Yeşilyurt)	180	742	İbtidâi	-	Taştan, hıfzıssihhaya aykırı, bahçesiz
Cücügen Köyü (Arapgîr/Ormansirtı Köyü)	115	439	Erkek ibtidâisi	1326 (1910)	Kargir, bahçesiz
Enciti Köyü (N. M.)	63	250	İbtidâi	1324 (1908)	Kargir, mükemmel, ancak bahçesiz
Ağın Köyü (N. M.) (Bugün Elazığ'ın ilçesi)	350	1700	İbtidâi		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> , kargir, mükemmel, ama bahçesiz,

**ARAPGİR KAZASI (Bugün
Malatya'nın ilçesi)**

Merkez	2000	8000	Erkek ibtidâisi		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> kargir, mükemmel ve bahçeli
			Kız ibtidâisi		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> mükemmel ve bahçeli
			Sekyü Mahallesi İbtidâisi		Mescitte
			Osman Paşa Mahallesi İbtidâisi		Vakıf
			Ulupınar		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> mükemmel, ama

⁵ İdari birimlerin bugünkü isimleri Parantez içerisinde belirtilmiştir.

			Mahallesi İbtidâisi			bahçesiz
Şotik Köyü (N. M.) (Çobandere)	100	349	İbtidâî	1322 (1906)		İki katlı, kargir, üst katı jandarmaya verilmiş, bahçesiz, yaz aylarında çadırda, kışın kendi binalarında
Aşutka Köyü (Dutluca)	150	520	İbtidâî			Cami altında, hıfzıssihhaya aykırı
Mutmur N. (Taşdelen) / Amran Köyü (Çakırsu)	84	312	İbtidâî	1325 (1909)		Kargir, muntazam, ancak bahçesiz
PÜTÜRGE KAZASI						
İmrun (Kaza M.)	500	2000	Merkez ibtidâî			Camii altında, iki odalı, bahçesiz
			Kız İbtidâisi			<i>Ervâl-i metrûkeden</i>
Keferdiz N. /Damlı Köyü	100	518	İbtidâî	1329 (1913)'te		Taş ve kerpiçten, bir dershanesi
				başlanmış		tamamlanmış, bahçesiz
Ağvan Köyü (Doğanyol/Gökçe)	158	692	İbtidâî	1330 (1914)		Taştan, iki katlı, uygun, fakat bahçesiz
Keferdiz Köyü (N. M.) (Malatya/Doğanyol)	500	2000'e yakın	İbtidâî			<i>Ervâl-i metrûkeden</i> iki katlı, dört odalı, elverişli, bahçesiz bir evde
HARPUT KAZASI						
Merkez	1725	10042	Erkek ibtidâisi			<i>Ervâl-i metrûkeden</i> altı odalı bahçesiz bir evde
			Zahriye Erkek İbtidâisi			Merkez erkek ibtidâisiyle geçici olarak
			Kız İbtidâisi			birleştirilmiş
Sarni (Sarını) N./Hâl Köyü	160	712	İbtidâî			Kirada
						Cami vakfı, taş ve kerpiçten, hıfzıssihhaya uygun, fakat ilerisi için yetersiz
Sarni (Sarını) N. / Dişidi Köyü (Hıdırbaba)	102	597	İbtidâî	1325 (1909)		Taş ve kerpiçten, tabanı tahtasız, perdesiz, bahçesiz
Sarni (veya Sarını) Köyü (N. M.)	15	52	İbtidâî	1312 (1896)		Taştan, mükemmel, bahçesiz
Şuşnaz Köyü (Serince)	50	228	İbtidâî	1331 (1915)'te		Kışın kiralık bir evde, yazın cami sofasında
				başlanmış,		

Mustafa GENÇOĞLU

				natamam	
Hoş Köyü (Hoşköy)	70	294	İbtidâi	1315 (1899)	Taş ve kerpiçten, küçük, bahçesiz ve tamire muhtaç
MEZRAA KAZASI (SANCAK MERKEZİ)					
Merkez	802	4012	Darümuallimin		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> dar ve yetersiz bir evde
			Darümuallimin Tatbikat Sınıfları		Eski inas mektebinde
			Sultani İbtidâisi		Geçici olarak eski inas mektebinde
			Merkez İbtidâi	1329 (1913)	Taş ve kerpiçten, iki katlı, on iki odalı, bahçesi yeterli, mükemmel
			Kız İbtidâisi	1328 (1912)'te satın alınmış	Mükemmel
			Ana mektebi		Geçici olarak kapalı
Sili Köyü (Dilekköy)	50	234	İbtidâi		Kiralık bir evde
Hanköy (Hankendi N. M.)	150	618	İbtidâi		Taş ve kerpiçten, harap ve bahçesiz
Kadıköy (N. M.)	160	659	İbtidâi		Kiralık bir evde
Hoh-ı ulya N. (Dedeyolu)/Meyadin Köyü (Yemişlik)	85	287	İbtidâi	-	Tek katlı, karanlık ahır tarzında hıfzıssıhhaya tamamen aykırı
Kesrik Köyü (Kızılay)	200	875	İbtidâi	-	<i>Emvâl-i metrûkeden</i> Ermeni mektebi, az bir tamirata muhtaç, ama elverişli
Perçenç Köyü (Akçakiraz)	250	1100'ü aşkın	İbtidâi		Cami avlusunda taş ve kerpiçten, hıfzıssıhhaya uygun, ancak küçük ve bahçesiz
Mollakendi N./Şintil Köyü	30	162	İbtidâi	1310 (1894)	Cami avlusunda taş ve kerpiçten,

(Bahçekapı)						bahçesiz
İringil N. (Gözeli)	120	448	İbtidâi	1915'te açılmış.		Kiralık bir evde
/Canuşağtahtik Köyü						
Hoh-ı Ulya N./ Helezür Köyü	105	415	İbtidâi	1305 (1889)	Cami avlusunda, taş ve kerpiçten, dar ve	bahçesiz
(Kavallı)						
Hoh-ı Ulya Köyü (N. M.)	120	509	İbtidâi		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> bir ev, münasip.	
Hoh-ı Ulya N./Kürk Köyü	250	1525	İbtidâi			Kiralık bir evde
Mollakendi N./Kinederiç Köyü	168	687	İbtidâi			Kiralık bir evde
Mollakendi N./Germili Köyü	90	387	İbtidâi		<i>Emvâl-i metrûkeden</i> Ermeni mektebi, iki	
(Yedigöze)					katlı üç odalı, uygun ama bahçesiz	
Mollakendi N./Kürdemlik Köyü	87	314	İbtidâi	1901	Cami avlusunda, taş ve kerpiçten,	
(Sarbüük)					hıfzıssıhhaya tamamen aykırı ve bahçesiz,	
Mollaköy (Mollakendi'nin N. M.)	65	311	İbtidâi	1306 (1890)	Cami avlusunda, taş ve kerpiçten, bir	
İçme Köyü (N. M.)	50	213	İbtidâi	1308 (1892)	katlı, rutubetli, dar ve bahçesiz	
					Cami avlusunda, taş ve kerpiçten,	
					rutubetli, hıfzıssıhhaya tamamen aykırı,	
					çok küçük ve bahçesiz	
İçme N./Alişam Köyü	125	568	İbtidâi	1325 (1909)	Cami avlusunda, taş ve kerpiçten,	
					eksikleri tamamlanırsa yeterli	
Hogu Köyü (Yurtbaşı)	113	435	İbtidâi	1305 (1889)	Taş ve kerpiçten, harabe ve bahçesiz	
Hüseynik Köyü (Ulukent Mahallesi)	130	525	İbtidâi	1323 (1907)	Taş ve kerpiçten, tamir edilirse yeterli,	bahçesiz

Mustafa GENÇOĞLU

Tablo 2. Mamuratülaziz Sancağı'nda Bulunan İbtidâilerdeki Muallim Kadrosu

Görevli Olduğu Yer ve Okul	Adı	Statüsü	Yaş	Mezun Olduğu Okul	Muallimliğe Atanma Tarihi ⁶	Medeni Durumu	Maaş Kuruş
KEBAN KAZASI							
	Ömer Lütfi	Başmuallim	31	Mezraa İdadisi	19 Ağustos 320 / 1 Eylül 1904	Bekar	500
Merkez Erkek İbtidâisi	Hüseyin	İkinci muallim	-	-	-	-	-
	Hasan	Üçüncü muallim	-	-	-	-	-
	-	Dördüncü muallim (münhal)	-	-	-	-	-
Denizli İbtidâisi	-	Muallim vekili	-	Darülmualimin üçüncü senesinden terk	28 T.S. ⁷ 331 / 11 Aralık 1915	Bekar	150
Hüyük İbtidâisi	-	Muvakkat asil	55	Ehliyet-nameli	5 Eylül 326 / 18 Eylül 1910	Evli	150
İsa İbtidâisi	-	Muallim	24	Ehliyet-nameli	14 K.S. ⁸ 327 / 27 Ocak 1912	Evli	150
Tahir İbtidâisi	-	Muallim	22	Ehliyet-nameli	1329 / 1913	Evli	150
Eymir İbtidâisi	-	Muvakkat asil	23	Ağın Rüştîyesi	2 K.S. 331 / 15 Ocak 1916	Evli	150
Karahüyük İbtidâisi	-	Muallim	31	Ehliyet-nameli	1 Haziran 318 / 14 Haziran 1902	Evli	250
EĞİN KAZASI							
	Bayram	Başmuallim	45	Dersaadet	8 T.E. ⁹ 308 / 20 Ekim 1892	Evli	1000

⁶ Tarihleri Rumi'den Miladiye çevirmek için <http://www.ttk.gov.tr/> adresinde yer alan Türk Tarih Kurumu'nun resmi sitesindeki Tarih Çevirme Klavuzu'ndan faydalanılmıştır.

⁷ Teşrin-i Sani

⁸ Kanun-ı Sani

⁹ Teşrin-i Evvel

				Darülmuallimin			
				Rüştisi			
Merkez Erkek İbtidâisi	Ismail	Muallim	46	Ehliyetnameli ¹⁰	9 Mart 324 / 22 Mart 1908	-	-
	Seyyid	Muallim	25	Sivas	12 Eylül 328 / 25 Eylül 1912	Bekar	450
	Mehmed			Darülmuallimini			
	Süleyman	Muallim	25	Elaziz	5 Eylül 329 / 18 Eylül 1913	Evli	400
	Ahmed	Muallim	22	Elaziz	10 Eylül 329 / 23 Eylül 1913	Bekar	300
	Hafiz	Muallim	49	Darülmuallimini			
	Mehmed			Medreseli	29 T. E. 329 / 11 Kasım 1913	Evli	200
	-	Vekâleten Resim, Jimnastik Muallimi					
Kaşu İbtidâisi	-	Muallim	28	Ehliyetnameli	5 T. E. 325 / 18 Ekim 1909	-	300
Ekrek İbtidâisi	-	Muallim	22	Elaziz	9 K. E. ¹¹ 329 / 22 Aralık 1913	Bekar	300
Cücügen Erkek İbtidâisi	-	Muallim	27	Darülmuallimini			
				Ehliyetnameli	7 Şubat 325 / 20 Şubat 1910	Bekar	150
Enciti İbtidâisi	Mustafa	Başmuallim	24	Darülmuallimin	7 Eylül 330 / 20 Eylül 1914	Evli	300
	Mustafa	Muallim	24	Ehliyetnameli	18 Şubat 327 / 2 Mart 1912	Bekar	150
	Vecdi	Başmuallim	65	Dersaadet	1 Eylül 304 / 13 Eylül 1888	Evli	500
Ağın İbtidâisi				Darülmuallimini			
	Rahmi	İkinci Muallim	28	İdadi	5 Eylül 325 / 18 Eylül 1909	Bekar	400
	Mustafa	Üçüncü Muallim	62	Ehliyetnameli	14 Eylül 305 / 26 Eylül 1889	Evli	400

¹⁰ Dersaadet Ziraat Mektebi'nde iki seneyi aşkın eğitimden sonra ehliyetname almış.

¹¹ Kanun-ı Evvel

Mustafa GENÇOĞLU

	Mehmed	Dördüncü Muallim	19	Ehliyetnameli (Sultani birinci seneden terk)	4 Eylül 331 / 17 Eylül 1915	Bekar	200
	Ahmed	Beşinci Muallim	28	Ehliyetnameli	1 Mart 325 / 14 Mart 1909	Evli	300
ARAPKİR KAZASI							
Merkez Erkek İbtidâisi	Sadık	Başmuallim	25	Dersaadet Darümuallimini	10 T. E. 325 / 23 Ekim 1909	Evli	600
	Ferid	İkinci Muallim	20	Yedi Senelik İdadi	8 Şubat 331 / 21 Şubat 1916	Evli	500
	Süleyman	Üçüncü Muallim	26	Mezraa Darümuallimini	22 Eylül 328 / 5 Ekim 1912	Evli	400
	Hasan Tahsin	Dördüncü Muallim	26	Mezraa Darümuallimini	9 K. E. 329 / 22 Aralık 1913	Evli	300
	İbrahim Efendi	Beşinci Muallim	28	İdadi	1 Mart 325 / 14 Mart 1909	Evli	250
	Ahmed Efendi	Altıncı Muallim	27	Ehliyetnameli	5 Mayıs 328 / 18 Mayıs 1912	Evli	200
	Mehmed Said	Başmuallim	25	Dersaadet Darümuallimin-i Rüşti'si	5 T. E. 326 / 18 Ekim 1910	Evli	500
Sekyu Mahallesi İbtidâisi	Ahmed Efendi	İkinci Muallim	28	Üç Senelik Darümuallimin	27 T. E. 328 / 9 Kasım 1912	Evli	400
	Vehbi Efendi	Üçüncü Muallim	17	Arapkir Rüştiyesi	9 T. E. 330 / 22 Ekim 1914	Bekar	150
Osmanpaşa Mahallesi İbtidâisi (Vakıf)	Abdülvehap	Muallim	17	Arapkir Rüştiyesi	25 K. S. 330 / 23 Ocak 1915	Bekar	150
Ulupınar Mahallesi	Mustafa	Muallim	43	Ehliyetnameli	1 T. S. 329 / 14 Kasım 1913	Evli	150

İbtidâisi							
Şotik İbtidâisi	-	Muallim	64	Ehliyetnameli	5 Mart 322 / 18 Mart 1906	Evli	150
Aşutka İbtidâisi	-	Muallim ¹²	23	Darümuallimin	4 Eylül 329 / 17 Eylül 1913	Bekar	300
Amran İbtidâisi	-	Muallim	26	Ehliyetnameli	25 K. E. 325 / 7 Ocak 1910	Evli	150
PÜTÜRGE KAZASI							
İmrün (Kaza M.) Erkek İbtidâisi	Ahmed	Başmuallim	31	Beş Senelik İdadiden	23 Şubat 326 / 8 Mart 1911	Evli	600
	Şükrü						
	Kemal	İkinci Muallim	24	Üç Senelik Darümuallimin	26 Eylül 328 / 9 Ekim 1912	Bekar	400
	-	Üçüncü Muallimliği münhal					
	Hafız	Dördüncü Muallim	23	Üç Senelik Darümuallimin	16 Eylül 329 / 29 Eylül 1913	Evli	300
	Mustafa						
	Yusuf	Beşinci Muallim	53	Ehliyetnameli	28 Mart 315 / 9 Nisan 1899	Evli	200
	-	Altıncı Muallimliği münhal	-	-	-	-	-
Damlı İbtidâisi	-	Muallim	35	Ehliyetnameli	4 Haziran 319 / 17 Haziran 1903	Evli	200
Ağvan İbtidâisi	-	Muallim	24	Üç Senelik Darümuallimin	10 T. E. 328 / 23 Ekim 1912	Bekar	300
Keferdiz İbtidâisi	-	Muallim	61	Ehliyetnameli	16 Şubat 316 / 1 Mart 1901	Evli	200
HARPUT KAZASI							
	Şükrü	Başmuallim	-	-	-	-	-
	Kamil	İkinci muallim	22	Beş Senelik İdadi	15 T. E. 325 / 28 Ekim 1909	Evli	600

¹² Bu muallim askerde olup, yerine Arapkir Rüştüyesi'nden genç bir vekil tayin edilmiştir.

Mustafa GENÇOĞLU

Merkez Erkek İbtidâisi	Mehmed	Üçüncü Muallim	23	Yedi Senelik İdadi	19 T. E. 325 / 1 Kasım 1909	Bekar	500
	Naili	Dördüncü Muallim	23	Beş Senelik idadi	12 Eylül 325 / 25 Eylül 1909	Evli	400
	İdris	Beşinci Muallim	23	Yedi Senelik İdadi	20 Eylül 325 / 3 Ekim 1909	Evli	300
	Süleyman	Altıncı Muallim	22	-	-	-	-
Merkez Zahriye	Hafız	Başmuallim	22	Askeri Rüştiye	5 K. E. 325 / 18 Aralık 1909	Bekar	300
	Osman						
Mektebi	Naim Efendi	İkinci Muallim	31	İki Senelik Darümuallimin	19 T. E. 325 / 1 Kasım 1909	Evli	250
		Üçüncü Muallimliği münhal	-	-	-	-	-
Hal İbtidâisi	-	Muallim	42	Ehliyetnameli	14 Eylül 328 / 27 Eylül 1912	Evli	150
Dışidi İbtidâisi	-	Muallim	62	Ehliyetnameli	15 K. E. 321 / 28 Aralık 1905	Evli	150
Sarni (veya Sarını) İbtidâisi	-	Muallim	56	Ehliyetnameli	5 Eylül 313 / 17 Eylül 1897	Evli	150
Şusnaz İbtidâisi	-	Muallim	58	Ehliyetnameli	27 Şubat 327 / 11 Mart 1912	Evli	150
Hoş İbtidâisi	-	Muallim	35	Ehliyetnameli	10 Nisan 327 / 23 Nisan 1911	Evli	150
MEZRAA KAZASI (SANCAK MERKEZİ)							
Merkez Sultani İbtidâisi	Bekir Sıtkı	Başmuallim	56	Dersaadet Darümuallimini	14 Mayıs 307 / 26 Mayıs 1891	Evli	800
	Celal	İkinci Muallim	-	Darümuallimin	26 T. S. 328 / 9 Aralık 1912	Bekar	700

	Vehbi	Üçüncü Muallim	-	-	-	-	600
	Mevlud	Dördüncü Muallim	25	Darümuallimin	17 T. E. 326 / 30 Ekim 1910	Bekar	500
	Osman	Beşinci Muallim	-	Darümuallimin	-	-	500
	Fethi	Başmuallim	26	İdadi	12 T. E. 320 / 25 Ekim 1904	Evli	1000
	Hafız Tefrik	İkinci Muallim	35	İdadi	16 Şubat 318 / 1 Mart 1903	-	800
Merkez İbtidâisi	Osman	Üçüncü Muallim	30	İki Senelik Darümuallimin	1 K. E. 323 / 14 Aralık 1907	Evli	600
	Ahmed	Dördüncü Muallim	20	Sultani 12. sınıftan mezun	28 Eylül 331 / 11 Ekim 1915	Bekar	400
	Mustafa	Beşinci Muallim	24	Üç Senelik Darümuallimin	1 Eylül 328 / 14 Eylül 1912	Bekar	400
	Rahmi	Altıncı Muallim	23	Yedi Senelik İdadi	16 K. E. 327 / 29 Aralık 1911	Bekar	300
Sili İbtidâisi	-	Muallim	58	Ehliyetnameli	21 Eylül 321 / 4 Ekim 1905	Evli	150
Hanköy İbtidâisi	-	Muallim	52	Ehliyetnameli	15 K. S. 325 / 28 Ocak 1910	Evli	150
Kadıköy İbtidâisi	Abdür-rauf	Başmuallim	31	Medrese	18 K. E. 324 / 31 Aralık 1908	Evli	250
	-	İkinci Muallimliği münhal	-	-	-	-	-
Meyadin İbtidâisi	-	Muallim	34	Darümuallimin	9 T. S. 325 / 22 Kasım 1909	Evli	150
Kesrik İbtidâisi	Mustafa	Başmuallim	34	Ehliyetnameli	1 Mart 325 / 14 Mart 1909	Evli	250
	Hafız Ali	İkinci Muallim	53	Medrese	12 Eylül 321 / 25 Eylül 1905	Evli	150
	Mehmed	Başmuallim	20	Üç Senelik Darümuallimin	10 T. S. 329 / 23 Kasım 1913	Evli	300
Perçenç İbtidâisi	-	İkinci Muallimi askerde	-	-	-	-	-
Şintil İbtidâisi	-	Muallim	57	Ehliyetnameli	10 T.S. 329 / 23 Kasım 1913	Evli	200
Canuşağtahtik İbtidâisi	-	Muallim	67	Ehliyetnameli	23 K.E. 330 / 5 Ocak 1915	Evli	200

Mustafa GENÇOĞLU

Helezür İbtidâisi	-	Muallim	28	Ehliyetnameli	8 T. E. 327 / 21 Ekim 1911	Evli	150
Hoh-ı Ulya İbtidâisi	-	Muallim	41	Medrese	1 Nisan 331 / 14 Nisan 1915	Evli	150
Kürk İbtidâisi	-	Muallim Vekili	61	Ehliyetnameli	8 K. S. 331 / 21 Ocak 1916	Evli	150
Kinederiç İbtidâisi	-	Muallim	43	Ehliyetnameli	25 T. E. 325 / 7 Kasım 1909	Evli	150
Germili İbtidâisi	-	Muallim	23	Ehliyetnameli	25 T. E. 325 / 7 Kasım 1909	Evli	200
Kürdemlik İbtidâisi	-	Muallim	29	Ehliyetnameli	5 Mayıs 332 / 18 Mayıs 1916	Evli	150
Mollaköy İbtidâisi	-	Muallim	50	Ehliyetnameli	8 Mart 321 / 21 Mart 1905	Evli	150
İçme İbtidâisi	-	Muallim	36	Ehliyetnameli	1 Mayıs 327 / 14 Mayıs 1911	Evli	200
Alışam İbtidâisi	-	Muallim	43	Ehliyetnameli	28 T. S. 325 / 8 Aralık 1909	Evli	150
Hogu İbtidâisi	-	Muallim	45	İki Senelik Darülmuallimin	11 Nisan 316 / 24 Nisan 1900	Evli	200
Hüseynik İbtidâisi	-	Başmuallim	30	Darülmuallimin	26 T. S. 325 / 9 Aralık 1909	Evli	200
	Salih	İkinci Muallim	34	Medrese	15 T. E. 325 / 28 Ekim 1909	Evli	100

Tablo 3. Sancaktaki İnas (Kız) İbtidâileri ve Ana Mektebi Muallime Kadroları

<i>Öğretmenin Görevli Olduğu Yer ve Okul</i>	<i>Adı</i>	<i>Statüsü</i>	<i>Yaşı</i>	<i>Mezun Olduğu Okul</i>	<i>Muallimliğe Atanma Tarihi</i>	<i>Medeni Durumu</i>	<i>Maaşı Kuruş</i>
Keban Merkez Kız İbtidâisi	-	Muallime	20	Erzincan İnas Mektebi	5 T. E. 331 / 18 Ekim 1915	Bekar	250
Eğin Merkez Kız İbtidâisi	Hatice	Başmuallime	20	Karine? İnas Mektebi	1 Mayıs 330 / 14 Mayıs 1914	Evli	500
	Sakine	Muallime	22	Mezraa İnas Mektebi	10 Eylül 328 / 23 Eylül 1912	Bekar	400
	Ayşe	Muallime	19	Mezraa İnas Mektebi	1 K. S. 329 / 14 Ocak 1914	Bekar	200
Arapkir Merkez Kız İbtidâisi	Cemile	Başmuallime	19	Mezraa İnas Mektebi	13 T. S. 330 / 26 Kasım 1914	Bekar	250
	Saniye	İkinci Muallime	19	Erzincan İnas Mektebi	10 Nisan 332 / 23 Nisan 1916	Bekar	150
Pütürge İmrün (Kaza M.) Kız İbtidâisi	Saliha	Başmuallime	24	Van İnas İbtidâisi	22 Mayıs 322 / 4 Haziran 1906	Bekar	300
	Emine	İkinci Muallime	36	Mahalle Mektebi	4 T. E. 330 / 17 Ekim 1914	Bekar	150
Harput Merkez Kız İbtidâisi	Hacer	Başmuallime	21	Dersaadet İnas İdadisi	1 Mayıs 330 / 14 Mayıs 1914	Bekar	600
	Güllü	İkinci Muallime	22	Mezraa İnas İbtidâisi	-	Bekar	250
	Ferye?	Üçüncü Muallime	24	Harput İnas İbtidâisi	9 T. E. 326 / 22 Ekim 1910	Bekar	100
	Zehra	Dördüncü Muallime	24	Harput İnas İbtidâisi	9 T. E. 326 / 22 Ekim 1910	Bekar	100
Mezraa Merkez Kız İbtidâisi	Ayşe	Başmuallime	26	Dersaadet	8 Eylül 324 / 21	Bekar	900

Mustafa GENÇOĞLU

	Zekiye	İkinci Muallime	25	Darülmuallimatı İnas İbtidâisi	Eylül 1908 1 Şubat 327 / 14 Şubat 1912	Bekar	400
	Neriman	Üçüncü Muallime	27	İnas İbtidâisi	5 Eylül 327 / 18 Eylül 1911	Bekar	200
	İsmet	Dördüncü Muallime	25	İnas İbtidâisi	12 T. E. 327 / 25 Ekim 1911	Bekar	200
	Güllü	Beşinci Muallime	25	İnas İbtidâisi	1 Eylül 329 / 14 Eylül 1913	Bekar	150
	Atıfet	Altıncı Muallime	19	İnas İbtidâisi	1 Eylül 329 / 14 Eylül 1913	Bekar	150
	Mari	Elişleri Muallimesi	27	Belçika Darülmuallimini	19 Eylül 329 / 2 Ekim 1913	Bekar	400
Mezraa Merkez Ana Mektebi	Muzaffer Süreyya Fatma	Başmuallime İkinci Muallime	19 22	İnas İbtidâisi	15 T. E. 331 / 28 Ekim 1915 24 T. S. 331 / 7 Aralık 1915	Bekar	200
	Firdevs	Üçüncü Muallime	21	İnas İbtidâisi	1 T. E. 331 / 14 Ekim 1915	Bekar	150

Tablo 4. Mezraa'daki Darümuallimin ve Darümuallimin Tatbikat Sınıfının Eğitim Kadrosu

<i>Muallimin Adı</i>	<i>Statüsü</i>	<i>Yaşı</i>	Darümuallimin <i>Mezuniyeti</i>	<i>Muallimliğe Atıldığı Tarih</i>	<i>Medeni Durumu</i>	<i>Maaşı (kuruş)</i>
Ömer Lütfi	Müdür	32	Darülfünun Edebiyat Şubesi	8 Eylül 324 / 21 Eylül 1908	Evli	1200
Mustafa Reşad	Müdür Muavini	49	Dersaadet Darümuallimini	1 Temmuz 314 / 13 Temmuz 1898	Evli	900
İbrahim	Başmuallim	24	Üç Sınıflı Dersaadet Darümuallimini	8 Şubat 327 / 21 Şubat 1912	Bekar	800
Tahsin	İkinci Muallim	29	Darülfünun Ulum-ı Tabiiye Şubesi	16 Eylül 328 / 29 Eylül 1912	Bekar	700
Cemil	Üçüncü Muallim	25	Darümuallimin'den Tasdiknameli	16 K. E. 326 / 29 Aralık 1910	Evli	600
Osman	Dördüncü Muallim	28	Darümuallimin	10 K. E. 329 / 23 Aralık 1913	Bekar	500
Fehmi	Beşinci Muallim	28	Halkalı Ziraat Mektebi	22 K. S. 329 / 4 Şubat 1914	Bekar	800
Darümuallimin Tatbikat Sınıfı						
İbrahim	Başmuallim	26	Selanik Darümuallimini	1 Eylül 328 / 14 Eylül 1912	Bekar	500
Arslan	İkinci Muallim	49	Darümuallimin	12 T. E. 317 / 25 Ekim 1901	Evli	400
Salih	Üçüncü Muallim	24	Darümuallimin	15 Eylül 330 / 28 Eylül 1914	Evli	300

